

Pohádky bratří Grimmů a česká literatura

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
7507R041 – Německý jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Lucie Krajčírová**
Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Šmahelová, CSc.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie Krajčírová**
Osobní číslo: **P11000630**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Německý jazyk se zaměřením na vzdělávání**
Název tématu: **Pohádky bratří Grimmů a česká literatura**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je přiblížit vztah mezi Grimmovými pohádkami a českou literaturou ze tří aspektů:

- 1) První část podá přehled ohlasů pohádek bratří Grimmů v české literatuře 19. století;
- 2) Druhá část bude věnována přehledu překladů a porovnání vybraných ukázek;
- 3) Třetí část se zaměří na rozbor vybrané pohádkové látky a srovnání různých variant.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- Aarne-Thompson: The Type of Folktale. Helsinki 1961.
Bahr, Eberhard: Dějiny německé literatury 3. Praha 2006.
Dvořák, Karel: Pohádky a pověsti našeho lidu. Praha 1984.
Dvořák, Karel: Mezi folklórem a literaturou. Studie z české a německé folkloristiky. 1994.
Erben, Karel Jaromír: České pohádky (red. A. Grund). Melantrich 1947.
Grund, Antonín: Karel Jaromír Erben. 1935.
Němcová, Božena: Národní báchorky a pověsti (KK). Praha 1950.
Pohádky bratří Grimmů - výběr z různých vydání.
Německé lidové pohádky. Praha: Odeon, 1976.
Propp, V. J.: Morfologie pohádky a jiné studie. Praha 1999.
Scherf, Walter: Lexikon der Zaubermärchen. Kröner 1982.
Slovník světových literárních děl I. Odeon 1988.
Šmahelová, Hana: Návraty a proměny. Literární adaptace lidových pohádek. Praha 1989.
Stromšík, Jiří: Pohádka ve století vědy. - In: Od Grimmelshausena k Dürrenmattovi. Kapitoly z německé literatury. Praha: H&H, 1994.
Tille, Václav: České pohádky do roku 1848. Praha 1909.
Vodička, Felix: Cesty a cíle obrozené literatury. Praha 1958.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. Hana Šmahelová, CSc.**
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce doc. PhDr. Haně Šmahelové, CSc. za odborné vedení, cenné rady a ochotu, se kterou se mi během zpracování bakalářské práce věnovala. Dále bych jí chtěla poděkovat za bezproblémovou a rychlou komunikaci.

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje srovnání různých způsobů zpracování pohádek bratří Grimmů v české literatuře. Práce nejprve předkládá historický kontext. První část se soustředí na rozbor dvou pohádkových látek od bratří Grimmů a K. J. Erbena a na jejich následnou komparaci z několika hledisek. Cílem tohoto srovnání je ukázat shodné a odlišné prvky a zjistit, zda se v báchorkách uplatňují mytologické motivy. Ve druhé části práce je podán stručný přehled překladů pohádek Grimmů do češtiny a porovnání dvou ukázek. Na základě srovnání překladů je předvedeno, jak překladatelé byli ovlivněni českou pohádkovou tradicí.

Klíčová slova

K. J. Erben, pohádky, bratři Grimmové, komparace, překlady, mytologická teorie, Živá voda, Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, Čertovy tři zlaté vlasy

Annotation

This thesis is devoted to a comparison of different methods of elaboration the Grimm Brothers fairy tales in Czech literature. Work presents historical context at the beginning. The first part focuses on the analysis of two fairy-tale concepts from the Grimm Brothers and K. J. Erben and their subsequent comparison in several aspects. The purpose of this comparison is to demonstrate identical and distinct elements and determine whether to apply the tales of mythological motifs. The second part is a brief overview of the Grimm fairy tales translations into Czech and comparing the two samples. It is shown, based on a comparison of translations, how were translators influenced by Czech fairy-tale tradition.

Keywords

K. J. Erben, fairy tales, the Brothers Grimm, comparison, translations, mythological theory, The water of life, The three golden hairs of grandfather Know-all, The devil with the three golden hairs

Obsah

Úvod.....	9
1 Historický kontext	10
1.1 Bratři Grimmové a jejich zájem o lidové pohádky	10
1.2 Mytologická teorie	12
1.3 Vznik sbírky Kinder- und Hausmärchen.....	13
1.4 Lidová pohádka v Čechách a včleňování pohádek do obrozenecké literatury	15
1.5 K. J. Erben a ústní lidová slovesnost.....	20
2 Rozbor a komparace pohádek.....	30
2.1 Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda (Erben)	30
2.2 Čertovy tři zlaté vlasy / Von dem Teufel mit drei goldenen Haaren (Grimmové).....	33
2.3 Živá voda (Erben)	39
2.4 Živá voda / Das Wasser des Lebens (Grimmové).....	42
3 Přehled překladů a porovnání ukázek	52
3.1 Přehled překladů.....	52
3.2 M. Kornelová: Živá voda	54
3.3 J. Fučíková: Živá voda	61
4 Závěr	64
5 Seznam použité literatury	67

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma srovnání různých způsobů zpracování pohádek bratří Grimmů v české literatuře. Základem srovnání jsou jednak látky, jednak skutečnost, že oba sběratelé – Grimmové i Erben – sdíleli tzv. mytologickou teorii o původu lidových pohádek. Zároveň vycházím z předpokladu, že Erbenovo zpracování zdůrazňuje silněji jak mytologický základ pohádek, tak i jejich národní specifickou.

První část se věnuje rozboru dvou pohádkových látek od bratří Grimmů a K. J. Erbena a jejich následné komparaci. Ke zkoumání jsem si vybrala pohádky **Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda (Čertovy tři zlaté vlasy)** a **Živá voda**. Srovnání, jehož cílem je zjištění nejvýraznějších rozdílů mezi zpracováním K. J. Erbena a bratří Grimmů, je zaměřeno na kompoziční prvky, postavy a jejich atributy, popisy prostředí a stylistické prostředky. V druhé části práce se zabývám stručným přehledem překladů pohádek bratří Grimmů do češtiny a na závěr porovnám několik překladů pohádky „Živá voda“ s cílem doložit vliv Erbenova podání na moderní překladatelskou praxi.

1 Historický kontext

1.1 Bratři Grimmové a jejich zájem o lidové pohádky

Jedna z nejznámějších a nejdůležitějších pohádkových sbírek s názvem „Kinder- und Hausmärchen“ neboli „Pohádky pro děti a domov“ byla napsána v Německu bratry Grimmy a představuje počátek vývoje lidové pohádky v plnohodnotný literární žánr, ke kterému došlo počátkem 19. století v době romantismu¹, zejména německém. Jacob a Wilhelm Grimmové byli jedni z představitelů pozdějšího romantismu, který byl reprezentován Heidelberským kroužkem, jenž přinášel bratrům první poznatky o lidové slovesnosti. Pozdější romantismus se zabýval objevováním lidu lidových písní, pověstí a pohádek. Jak uvádí E. Bahr: „*V lidu hledá jedinec morální útočiště před společností.*“² Již J. G. Herder považoval lid za pozitivní, morálně nadřazenou část obyvatelstva.³ Hlavním úkolem romantismu však bylo objevit v lidové poezii nový podnět pro literaturu, o který přišla během osvícenství. Romantikové hledali v lidové pohádce jak estetické a mravní hodnoty, tak i doklady dávných kultur a národních dějin. Romantické představy o umění, které mělo zahrnovat hlavně zázračné, fantastické a nereálné, byly mimo jiné také reakcí na tehdejší nedemokratickou dobu, ve které byl člověk pouze „vnitřně svobodný“. Z toho důvodu hledal útěk od společnosti v literatuře. Dalšími představiteli Heidelberského kroužku byl například C. Brentano, A. von Arnim či J. Görres. Zatímco pozdější romantismus znovuobjevoval, sbíral a přepracovával folklórní literaturu, raný romantismus, představovaný Jenským kroužkem, byl především kritický a filozofický a reagoval na společenské změny 18. století. Mezi zástupce Jenského kroužku patřili bratři Friedrich a August W. Schlegelové, Novalis, L. Tieck či W. H. Wackenroder. Snahou Novalise bylo spojování poezie s přírodou, jejíž smysl měl být poezií vyjádřen. Pro raný romantismus je příznačné dílo „Jindřich z Ofterdingen“, ze kterého pochází typicky romantický motiv modré květiny, symbolizující nenaplněnou touhu po nekonečnu. Román experimentuje

¹ Epocha vymezená lety 1795–1830.

² BAHR, E. *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1048-5. S. 291.

³ Tamtéž, s. 290.

používáním filozofických úvah v literatuře. Novalis zkoumal, „*nakolik se oba světy, svět snu a svět konečnosti, projeví jako jedna a táž realita.*“⁴ Předpokladem románu je neurčitost, kvůli níž působí místy pohádkově. Důležité je také zmínit, že díky tomuto románu a díky J. G. Herderovi byla již půda pro pohádky dobře připravena.

Nejprve se bratři Grimmové věnovali lidové poezii, která představovala zdroj kultury národa, a dokonce pomáhali Brentanovi a Arnimovi s vydáním první sbírky německých lidových písní „*Des Knabens Wunderhorn*“. Až kolem roku 1807 začali Grimmové se sběrem lidových pohádek. Avšak jejich představy o způsobu zápisů, třídění a míře literárních úprav byly relativně vymezené. Bratři Grimmové vystudovali práva, následně pracovali jako knihovníci a roku 1829 působili na univerzitách v Göttingen a v Berlíně jako profesoři. Ke sběru lidových pohádek se dostali Grimmové díky Arnimovi a Brentanovi, s nimiž se spřátelili během studia práv a kteří je požádali, aby pro ně sebrali od různých vypravěčů pohádky a pověsti, které by pak Brentano vydal. Nakonec však z plánu sešlo a Grimmové byli vybízeni Arnimem, aby sebraný materiál zpracovali a vydali sami.⁵ Zdrojem látek byli buď přímo vypravěči, nebo spolupracovníci, kteří podle daných pravidel Grimmů zaznamenávali autentická podání. Mezi vypravěče patřili například vojáci, tuláci či podomci, kteří pohádkové látky sbírali po hostincích, noclehárnách a věznicích. Často tyto texty nebyly určeny pro děti kvůli své hrubosti či krutosti.

Grimmové své metody zápisů, třídění a literárních úprav stále vylepšovali. Bylo tomu tak především vlivem odborné znalosti Jacoba, které nabyl během vědeckého zkoumání ve folkloristice. Zatímco se Jacob zabýval německou filologií a mytologií starých Germánů, mladší bratr Wilhelm zkoumal dějiny německé literatury, především lidovou poezii. Sběru lidové slovesnosti se Grimmové věnovali téměř celý život. Kromě pohádkové sbírky „*Kinder- und Hausmärchen*“ vydali v letech 1816 a 1818 dva svazky „*Německých pověstí*“. Velmi přínosným dílem pro německou lingvistiku se stala Jacobova „*Německá*

⁴ Tamtéž, s. 283.

⁵ STROMŠÍK, J. Pohádka ve století vědy. In: *Od Grimmelshausena k Dürrenmattovi. Kapitoly z německé literatury*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1994. ISBN 80-85787-68-7. S. 69–70.

gramatika“, která byla vydávaná v letech 1819, 1826 a 1831. Společně pak oba bratři vydali v roce 1852 „Německý slovník“. Pro svoji důležitost se díla stala zlomovým podnětem pro vědecký národopis a zejména germanistiku. Podnětem všech těchto prací byl pojem lidu, neboť Grimmové se snažili nalézt jeho „ducha“, jenž by pomohl přítomnosti.⁶ Mimoto v lidovosti spatřovali také čistotu a mravnost.

Jak již bylo zmíněno, první snahou Grimmů o lidovou slovesnost byla sbírka „Kinder- und Hausmärchen“, ke které byli pobízeni Brentanem a Arnimem. Avšak na rozdíl od nich si pojetí lidové slovesnosti Grimmové představovali jinak. Podle Jacoba spočívá rozdíl mezi přirozenou poezií a umělou poezií v čase, respektive je názoru, že tyto dvě poezie nemohou existovat současně.⁷ S tím ale nesouhlasí Brentano a Arnimem, kteří sice rozdíl mezi přirozenou a umělou poezií akceptují, avšak odlišnost nevidí v čase. Zatímco Arnim s Brentanem se pokoušel básnický zachytit minulost, Grimmové se snažili minulost rekonstruovat, a to pomocí sběru a dokumentování lidové slovesnosti, která podle nich nesměla být pozměněna. Jakob a Wilhelm zprvu hájili přísnou vědeckost, od níž ale později ustoupili. Kromě toho se Grimmové snažili pomocí historie o vysvětlení jazyka, literatury a mravní normy.

1.2 Mytologická teorie

Sbírkou „Kinder- und Hausmärchen“ zahájili bratři Grimmové odborné studium pohádek. Z pravidel, podle kterých se při sběru a vydávání látek řídili, byla vytvořena první empirická metodologie sběratelské činnosti, přestože to nebylo jejich záměrem.⁸ Kromě toho byla snaha zjistit původ a vznik lidové slovesnosti. Grimmové vykládali původ pohádek pomocí **mytologické teorie**, která se vyznačovala představou, „že pohádky jsou pozůstatky starých mýtů, které si každý národ přinesl ze společné asijské pravlasti tak jako svůj jazyk.“⁹ Tato teorie tak podporovala vlasteneckou motivaci sběratelů a jejím přívržencem byl

⁶ BAHR, E. *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1048-5. S. 298.

⁷ Tamtéž, s. 297.

⁸ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. S. 26.

⁹ Tamtéž, s. 26.

také K. J. Erben. Její hlubší zpracování učinil M. Müller v roce 1856, podle kterého se základy pohádek vyskytovaly už v předhistorické době a který pohádkové postavy a motivy interpretoval prostřednictvím kosmologické teorie a indických mýtů o slunci.¹⁰ Dalším příznivcem mytologické teorie byl i J. Görres, jehož snahou bylo pochopit lid vědecky pomocí mýtu. Görres se domníval, že „*mýty, které jsou předpokladem existence, žily dál pouze v lidu,*“¹¹ a proto se musely hledat. K dalším vědeckým disciplínám, zkoumajícím pohádky patřila teorie migrační, antropologická a historicko-geografická¹². Také v Čechách došlo k vytvoření základů vědeckého zkoumání lidové slovesnosti, bylo tomu především od druhé poloviny 19. století J. Gebauerem, jehož žáci, mezi které patří například V. Tille, později rozpracovali metody kritického srovnávacího studia.¹³

1.3 Vznik sbírky Kinder- und Hausmärchen

První díl pohádkové sbírky „Kinder- und Hausmärchen“ vyšel poprvé roku 1812, avšak materiál začali bratři sbírat už od roku 1807 na popud Arnima a Brentana (viz výše). Druhý díl byl uveřejněn roku 1815 a dohromady s prvním svazkem představoval 156 pohádek. Grimmové své metody sbírání a třídění neustále vylepšovali a dřívější verze podle nich upravovali. Upravené a rozšířené díly byly vydány podruhé v roce 1850 a obsahovaly celkem dvě stě pohádek.¹⁴ V prvním vydání hájil Jacob přísnou vědeckost a odmítal jakékoli vylepšování nebo doplňování textů, proto sbírka působila archaicky, neuměle a syrově. Také Brentano s Arnimen vytkl Grimmům příliš archivářský přístup. Druhého vydání se tedy ujal Wilhelm, který od přísné vědeckosti ustoupil. Wilhelm pohádky různě upravoval. Částečně sjednotil styl, texty oživil dialogy, užil lidových rčení,

¹⁰ Tamtéž, s. 27.

¹¹ BAHR, E. *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1048-5. S. 296.

¹² *Migrační teorie* vychází z představy, že pohádková látka vznikla na jednom místě, odkud se rozšířila dále.

Antropologickou teorii představuje myšlenka polygeneze pohádek. Teorie objasňuje vznik jedné látky na více místech pomocí obecných antropologických a psychických shod či podobnými kulturami.

Historicko-geografická teorie se zabývala zejména vlivy kulturní souvislosti na proměny látek při jejich změně prostředí.

¹³ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. S. 28.

¹⁴ Tamtéž, s. 14.

zmírňoval některé pro děti nevhodné výrazy či zdůraznil křesťanskou symboliku.¹⁵ Tyto provedené změny sice ubraly na autentičnosti ústního podání, ale Wilhelmovi se tak podařilo vytvořit obecný pohádkový styl, jenž se stal vzorem pro pohádkovou tvorbu 19. století v Evropě a který byl oblíbený především u dětí. Ke vzniku tohoto klasického pohádkového stylu došlo také díky Wilhelmovu citu pro charakter lidového vyprávění.

Pohádkové látky sbírali Grimmové nejprve v rodném Hesensku od vypravěčky „staré Marie“, hospodyně v rodině Grimmových přátel. Dalším zdrojem pro jejich druhý díl sbírky byla prostá venkovská vypravěčka a třetí zdroj představoval okruh spolupracovníků, tvořený především z měšťáckých a šlechtických rodin. Pozoruhodné je, že v pohádkách s ženskými hrdinkami je více emocionálních prvků, které do nich vypravěčky vložily. Ve sbírce „Kinder- und Hausmärchen“ najdeme všechny hlavní typy pohádek: kouzelné, zvířecí, žertovné, pohádky ze života a také legendární.¹⁶ Třicet dva pohádek představuje varianty báchorek z „Pentameronu“ italského autora G. Basila. Inspirací pro Grimmy byla také kniha Ch. Perraulta „Pohádky matky Husy“, ke které byla sbírka Grimmů přirovnávána. Bylo tomu především kvůli podobné úloze, kterou obě díla později splňovala v dětské literatuře.¹⁷ Srovnáme-li některé stejné pohádky těchto dvou knížek, zjistíme, že se od sebe poměrně liší. V německé Grimmovské verzi je kladen důraz na venkovské prostředí, v mnoha motivech se promítají konkrétní společenské i rodinné vztahy, psychologie postav a jejich chování jsou životnější a výraznější.¹⁸ Grimmové obohatili naraci o lidové cítění, neboť ve svých textech zobrazují skutečný venkovský život prostých lidí. Dále v pohádkách používají fantasknost a sny o pokojném životě, moci, naplněné lásce či bohatství. K naplnění těchto tužeb pomáhají hlavním postavám nadpřirozené postavy nebo magické a náboženské předměty. Na rozdíl od francouzské sbírky „Pohádky matky Husy“ je dílo „Kinder- und Hausmärchen“ poněkud drsnější, syrovější, neboť bratři Grimmové k folklóru přistupovali všestranněji

¹⁵ STROMŠÍK, J. Pohádka ve století vědy. In: *Od Grimmelshausena k Dürrenmattovi. Kapitoly z německé literatury*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1994. ISBN 80-85787-68-7. S. 71.

¹⁶ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. S. 86.

¹⁷ Tamtéž, s. 84–5.

¹⁸ Tamtéž, s. 86.

a intenzivněji a oproti Perraultovi bylo jejich snahou zaznamenat skutečnou podobu lidových pohádek a zachovat co nejvěrněji vypravěčskou tradici, jež v sobě nese mytologický základ a motivy odrážející osudy lidí.¹⁹ Tento přístup se ale lišil od vysněné představy o optimistické a romantické podobě pohádek. Grimmové jako první sběratelé neupravovali a ani neodstraňovali motivy krutosti, bezcitné odplaty, pochybnou morálku některých postav či úchylné povahové vlastnosti²⁰ a považovali to za neoddělitelnou součást pohádek. Tímto přístupem se odlišovali od ostatních pohádkářů, kteří si z pohádkových předloh vybírali jen některé motivy a poté z nich utvořili vlastní verzi.

Sbírka „Kinder- und Hausmärchen“ se stala historicky významnou jak pro folkloristiku, tak pro literaturu. Podíl na tom měla mimo jiné i doba, která už byla připravená přijímat a rozvíjet folklórní literaturu. Při převedení lidových pohádek do literární formy se Grimmům velmi dobře podařilo zachovat jejich folklórní vlastnost, proto se sbírka stala vzorem pro další sběratele pohádkových látek. Kromě snahy vyzdvihnout lidovou tvorbu, jež v sobě ukrývala ducha národa, usilovali Grimmové sbírkou také o pedagogickou a výchovnou funkci. Pohádky měly být dětem srozumitelné, měly je pobavit a zároveň poučit o základních morálních a etických pravidlech.²¹ Se zřetelem k těmto aspektům se tato kniha stala už během 19. století součástí literatury určené dětem. Grimmům se podařilo spolu s dalšími autory vytvořit romantické pojetí pohádky, jež měla kořeny v starodávných mýtech. Podobně jako jiné nejstarší pohádkové sbírky jednotlivých národů, i „Kinder- und Hausmärchen“ spojovala přístup literární a odborný. Tato sbírka se pro svůj úspěch stala impulzem pro další sběr lidové slovesnosti jak v Německu, tak i v dalších zemích.

1.4 Lidová pohádka v Čechách a včleňování pohádek do obrozenecké literatury

Obdobně jako Grimmové, tak i v českých zemích začali někteří romantičtí autoři zapisovat ústní lidovou slovesnost, aby zachytili tzv. duši národa. Mezi

¹⁹ Tamtéž, s. 87.

²⁰ Tamtéž, s. 87.

²¹ Tamtéž, s. 87.

nejvýznamnější české sběratele patřili například K. J. Erben, B. Němcová a B. M. Kulda. První pohádkové soubory se v Čechách objevují ve čtyřicátých letech 19. století. Do té doby si pod pojmem lidové látky romantikové představovali spíše umělecké a etické hodnoty dávnověkých slovanských památek, jež se v dílech snažili napodobit. Týká se to literátů jako J. Linda, J. Langer, K. S. Amerling a zejména Václav Krolmus. Pohádky třicátých let byly charakteristické především svou didaktičností, romantickou dobrodružností a velkou mírou fantastiky.²²

Pronikání folklóru do písemnictví má v období obrozeném úplně jiný charakter než v obdobích starší české literatury. Zatímco starší období z folklóru čerpala, Národní obrození se snažilo zařadit folklór jako celek do literatury, a tím posílit její národní charakter. Dále byla v obrození snaha vytvořit z folklóru určité vymezené území lidu kulturní vlastnost celého národa. Cílem sbírání lidové slovesnosti v době národního obrození zpočátku nebylo studovat lid či folklór, jako tomu bylo ve čtyřicátých letech, nýbrž nalezení hodnot folklóru, pomocí kterých by se vytvořil základ soudobé literatury a které by se staly hodnotami národními.²³ V jungmannovském období bylo nejprve na pohádku nazíráno jako na nedůvěryhodný žánr především kvůli její fantasknosti a nereálnosti, proto byla z lidové slovesnosti upřednostňována spíše lidová píseň. Pro pohádku bylo typické ústní podání, a tak se její text hůře zaznamenával. Kromě toho zatím nebyly vytvořené postupy, jak pohádku v literatuře prezentovat jako umělecký útvar. I to byl jeden z důvodů, pro které byla pohádka včleněna do literatury později než lidová píseň.

Poněkud větší zájem o pohádku se projevuje až v letech třicátých, jako například u Tyla, jehož cílem nebylo lidovou pohádku zařadit do literatury či ohodnotit její slovesné dědictví, nýbrž zvýšit zájem čtenářů o českou literární produkci. Ve třicátých letech vystupuje J. Langer se svým názorem, že by lidová slovesnost měla být uváděna nejen písní, ale i pohádkami. V prozaické lidové slovesnosti, v lidové pohádce a pověsti tak Langer spatřuje nový zdroj básnických

²² TILLE, V. *České pohádky do roku 1848*. 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. S. 160.

²³ VODÍČKA, F. *Cesty a cíle obrozené literatury*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1958. S. 208.

hodnot. Langerova výzva podpořila zájem o zapisování pohádek, například vznik sbírky „Národní české pohádky a pověsti“ Jakuba Malého z roku 1838. Už zde se však ukázalo, že změnit lidovou pohádku, jako útvar ústní slovesnosti v útvar umělecký, není snadné, a že pouhý převod do spisovného jazyka nestačí. Proto spisovatelé v třicátých letech dospěli k závěru, že poetickou náplň pohádek je možné zachytit spíše veršem než prózou. Tímto závěrem se kromě Langerova řídil zpočátku i K. J. Erben, jehož úspěšný zveršovaný „Poklad“ způsobil oddálení včlenění prozaické pohádky do české literatury i v jeho tvorbě. V Erbenově zamýšlené prozaické tvorbě ho tak předstihla B. Němcová. Česká próza v polovině čtyřicátých let procházela krizí, ze které ji měl vyvést podle V. B. Nebeského zájem o lid, projevující se sbíráním národních písní a zvyků. Ve venkovském lidu bylo spatřováno jádro národa, proto se v literatuře začal klást požadavek na lidovost v umění, ve kterém byla vyjádřena potřeba vesnické povídky a vesnického románu. Avšak spisovatelé nevěděli, jak takovou literaturu začít psát, neboť *„ještě nikdy nebyl zachycován venkovský lid přímo ze svého nitra jako model specificky českého způsobu života a jako nositel společenské touhy, která by měla zároveň platnost pro celé úsilí národa.“*²⁴ V tom se ale objevuje B. Němcová, která (podobně jako další sběratelé lidové slovesnosti) přistupuje k pohádce jako ke zdroji poučení o lidu a jeho společenských touhách. Kromě sepisování báchorek byla Němcová také vypravěčkou.

Aby bylo možné včlenit folklórní pohádku do literatury, bylo nutné přistupovat k ní jako k živému útvaru, který nelze jen napodobovat. Spisovatel musel být sám aktivním vypravěčem, a tudíž se musel dobře orientovat v procesu lidového vypravování. Takto k pohádkám přistupovala především B. Němcová, která si zvyklosti a principy lidového vyprávění dobře osvojila, a proto byla schopná vidět charakter a účel pohádky z vnitřního pohledu samého lidu. Přesto existoval rozdíl mezi ústní slovesností a psaným textem. Vyprávění lidové pohádky mezi venkovskými lidmi nebylo stejné jako její prezentování v psané formě národnímu publiku. Z tohoto důvodu byl odstraněn mluvní charakter folklórních textů a díla byla převedena do celonárodního jazyka. Na druhou stranu

²⁴ Tamtéž, s. 222.

pohádka v psané formě mohla být kontrolována z hlediska celkové její výstavby, logičnosti a vnitřní jednotnosti, na rozdíl od ústní folklórní podoby.²⁵ Pohádka převedená do písemné formy je ochuzena o gestikulaci, intonaci či vypravěčova naznačení hlasem. Tento rozpor je vyřešen například pomocí „rozkreslených scén ze života“, které používá ve svých pohádkách B. Němcová, kdy jsou psychické situace a chování postav podrobněji popisovány. Kromě toho v pohádkách konkretizovala ideovou výstavbu a některé jevy, díky čemuž byla realita života venkovského lidu „znárodněle“ pohádky zachována. Jedná se tak o další způsob znárodnování lidového textu v literatuře.

Míra spojení znárodněle báchorky s životem lidu byla určena její ideovostí. Avšak v této době se pohádka chápala jako svět fantazie, jež určovala její poetickou hodnotu. Jungmann ve své „Slovesnosti“ uvádí: „*Báchorka jest poetická povídka ve fantastickém básnictví. Představuje také vidu člověčenstva v jediném činu, ale ve fantastickém světě. Živost a něžnost fantasie jsou jejími vlastnostmi, neboť báchorka jest jako povětrný sen letní noci.*“²⁶ Tento přístup odpovídal romantickému pojetí pohádky, podle kterého se řídil například i Tieck.²⁷ Také Němcová používala fantazijní prvky ve svých pohádkách. Většina jejích pohádek je kouzelných, neboť v této době byl pojem lidové báchorky spojován s báchorkou kouzelnou. V době národního obrození byly zdůrazňovány mravní hodnoty spojené s životem lidu, a proto se kladl důraz na aktivního hrdinu lidových pohádek, zejména kouzelných. Takovýto hrdina, toužící po spravedlnosti, je často díky kouzelným silám dosazen na trůn, aby vládl spravedlivěji než bývalý vládce a více chápal tužbu lidu. Přání změny tak představuje romantický prvek, který pohádka obsahuje. Pohádka byla uvítána především před březnovou revolucí roku 1848, kdy se společnost demokratizovala.

Vliv pohádky na prózu se projevoval například u Němcové v řešení sociálních konfliktů, ve fabulaci, v osobitosti jejího vypravěčství a v základním

²⁵ Tamtéž, s. 224.

²⁶ JUNGSMANN, J. *Slovesnost aneb Náuka o výmluvnosti prozaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči*. 3. vyd. Praha: Národní muzeum, 1846. S. 152.

²⁷ VODIČKA, F. *Cesty a cíle obrozenecké literatury*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1958. S. 227.

postoji k životu, neboť folklór byl typický svým optimismem.²⁸ Pohádka měla také vliv na české drama, které se mohlo považovat za drama národní pouze, pokud čerpalo konflikt z českého života. Stejně jako Němcová i Tyl objevil v pohádce velký zdroj námětů a hodnot, který bylo možné použít pro drama. Pomocí pohádky se Tyl také mohl vměšovat do soudobého dění vyjádřením svých myšlenek. Báchorku použil jako alegorii pro zobrazení tehdejší politické situace. Dále pohádka umožňovala typizovat českého hrdinu a měla také vliv na zlidovění Tylova vlastenectví. Celkově byla díky folklóru objevena umělecká cesta k českému národnímu dramatu.

V padesátých letech přišel Erben s novým zpracováním pohádek, které vycházelo z mytologické teorie. (viz níže) V obrozenské době existovaly dva způsoby včleňování. První způsob představovala Němcová se svým postupem od pohádky k venkovskému životu, s druhým způsobem včleňování přišel Erben, který postupoval k pohádce jako k žánru lidové kultury, tedy od toho, co je stále a pevné k všeobecnému. Němcová včlenila pohádku do literatury jako společensky tvořivou fantazii, ale díky Erbenovi byla pohádka sama monumentalizována.²⁹ K dokončení obrozenského „znárodnování“ pohádky a k její typizaci došlo až u Erbena.

Další významnou pohádkářkou v Čechách byla Božena Němcová, která podobně jako Erben čerpá lidové látky z Chodska, avšak na rozdíl od něho vychází při psaní pohádek ze své představivosti, ze vzpomínek a ze svého snění. Báchorky jsou prostoupeny citovými a smyslovými doplněními či náladami. Významné pro její pohádky bylo to, že je vypravuje, jako by byla členem lidového kolektivu. Na rozdíl od ostatních pohádkářů nevyužívá kouzelné fantastiky k moralizování a ani není jejím cílem se prostřednictvím pohádky přiblížit k lidovému čtenáři, jak to dělával Tyl. Němcová většinou ve svých pohádkách uvádí hrdinu lidového, který se stává vládcem. Pro „Národní báchorky a pověsti“ vydané v letech 1845–1847 vychází pohádkářka z vyprávění, která slýchala v mládí, z četby německých romantických látek a z látek z lidového podání jako například žertovné povídky, pohádky o čertech a strašidelné

²⁸ Tamtéž, s. 239.

²⁹ Tamtéž, s. 245.

historiky.³⁰ Ve sbírce se projevuje vypravěčské vyzrání Němcové, odrážející postupně hlubší poznávání venkovského lidu. Díky tomu začíná být její vztah k lidové slovesnosti realistický, a dochází tak k redukci romantické fantastiky v pohádkách. Podobně jako Malý a Tyl používá v pohádkách prvky pohanské dávnověkosti a pomocné motivy (ptačí posly, vůdčí laně ...). Na rozdíl od Erbena psala Němcová pohádky bez hlubších folkloristických znalostí, nekladla takový důraz na řád, nestavěla pohádky na mytologickém základě a neskládala záměrně motivy. Kromě Chodska navštívila Němcová i Slovensko, odkud si odvezla materiál pro „Slovenské pohádky“, které vydala v letech 1857–1858. Knihu tvoří překlady slovenských pohádek a jedná se o její vrcholné vypravěčské dílo.

Důležitým sběratelem pohádek byl i Beneš Metod Kulda, jehož sbírky patří k nejvýznamnějším souborům lidové tvorby druhé poloviny 19. století. Snahou moravského sběratele bylo, co nejvíce se přiblížit k prostému lidovému vypravování, ale postrádal básnické kvality a kombinační schopnosti k vytvoření perfektní pohádky.³¹ Kulda mimo jiné prováděl i stylistické úpravy, kvůli kterým byly setřeny výrazné nářeční schopnosti. V roce 1854 vydal „Moravské národní pohádky a pověsti z okolí Rožnovského“, rozšířené v letech 1874–1875 na „Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry“. Na rozdíl od Erbena Kulda nevycházel z mytologické teorie.

Díky sbírkám Erbena, Němcové a Kuldy byl vytvořen základ pro literární zpracování lidových látek a současně byly rozšířeny možnosti vědeckého studia slovesného folklóru.³²

1.5 K. J. Erben a ústní lidová slovesnost

Jedním z nejvýznamnějších českých sběratelů lidové slovesnosti byl Karel Jaromír Erben, který již za svého dětství stráveného v Podkrkonoší slýchal mnoho písní, zkazek a úsloví, avšak až v třicátých letech devatenáctého století se začal plně věnovat sběru lidové tvorby. Erben studoval v Hradci Králové. Na škole, kterou navštěvoval, působilo několik vlasteneckých profesorů jako

³⁰ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. S. 22–3.

³¹ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. S. 168.

³² ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. S. 24.

například V. K. Klicpera, J. Chmela či A. Stránský. Ve vyšších třídách vedl prof. Chmela nepovinné hodiny českého jazyka, kterých se účastnil i K. J. Erben. Díky tomu začal psát postupně své verše v češtině. Během cestování českou krajinou Erben upozoroval, jak upadají dávné životní způsoby a tradice. Pouze v odlehlých krajích byla dávná osobitost ještě zachována. Erben si nejprve začíná náhodně zapisovat pověsti, především se ale soustřeďuje na sbírání lidových písní, ke kterým měl díky jeho hudebnímu nadání a básnickému citu největší vztah a ve kterých se nejlépe zrcadlil lidový život. Ke sběru lidových písní a pohádek ho inspirovali především slovanští národopisci I. I. Srezněvskij a O. M. Bodjanskij, se kterými se Erben přátelil. Spolu také podnikli cestu na Chodsko, odkud si Erben odvezl spoustu slovesného materiálu. Kromě toho objevoval pod vlivem Bodjanského podobnost chodských písní s písněmi rusínskými.³³ Lidové písně zkoumal v rámci studia národopisného, které během působení romantické Heidelberské školy pokročilo díky Grimmům k soustavné práci vědecké, vycházející z přesnějších filologických metod. Přirozené národní básnictví, které v dávných dobách vytvářel národní kolektiv a které se dochovalo v podobě lidového podání, dochovávající v sobě památky starého pohanského mýtu v původní podobě, mělo v Čechách dalšího stoupence, a sice Pavla Josefa Šafaříka, jenž vyzýval ke sběru národních písní. Zatímco Erben již několik let sbírá české písně, pohádky, zvyky a obyčeje, je osloven Šafaříkem, zda by se s ním a dalšími sběrateli lidových písní (Zapem a S. Vrazem) nepodílel na národopisném programu. Nakonec zapojuje Erben národopisný program do konceptu své tvorby a doposud nevýraznému volání po národní klasičnosti dává živou obsahovou náplň. Pro národní umění studuje Erben lid, jeho duši a povahové zvláštnosti. Na počátku čtyřicátých let má Erben program národopisné práce pevně určen a jako završení práce vydává „Obyčeje národu českého“. V této době také zveřejňuje sbírku „Písně národní v Čechách“, díky níž získal obdiv a podporu F. Palackého. Jako jeho spolupracovník zkoumal Erben archivy na venkově, které mu poskytly příležitost ke sběrům folklóru. Studování archivů v něm také vzbudilo zájem o historii. Spolu s Palackým chce posílit vlastenectví

³³ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. S. 35.

české společnosti a zaměřuje se na historické spisy, které na nějaký čas oddalovaly Erbenovy národopisné práce. V roce 1845 vydává Erben třetí svazek „Písní národních v Čechách“. Na zkoumání lidové písně měly vliv také přednášky A. Müllera, význačného znalce lidové poezie. Stejně jako Müller, také Erben považoval lidovou slovesnost za nositele jádra národní kultury. Na základě dizertační práce J. Bodjanského a Grimmových myšlenek pak určil Erben typické znaky národní písně.

K. J. Erben se v mnohém podobal Jakobu Grimmovi, jak podobnými osobními vlastnostmi, nevyčerpatelnou energií, mravní odpovědností a důkladností, tak i širokým literárním zájmem. Na rozdíl od starší generace autorů (Hanka, Kollár, Čelakovský), jež zůstala pouze u lidových písní, se Erben podobně jako J. Grimm zabýval všemi druhy lidového podání, od zvyků a obyčejů k mytologii, a postupem času svůj zájem rozšířil ještě o studium jazyka a o dochování staročeských literárních památek. Mimoto je Erbenovou snahou vypodobnit obraz pohanských Čechů v jejich dávné době před tím, než po sobě zanechali hmotné památky.

Stejně jako Grimmové se i Erben snaží u kouzelných pohádek zdůraznit předpokládaný mytologický základ. Lidová slovesnost, částečně vycházející i z mýtu, naplňuje v očích romantiků představu o zdravém jádru národa, které přežilo změny náboženské i společenské. Dalším společným znakem Erbena a Grimmů je kombinování různých verzí jedné látky do optimálního znění.

Dle Erbena se obrozenecká literatura v Čechách dělí do dvou proudů.³⁴ První navazuje z donucení na německé vzory, patří sem například díla Hněvkovského či Puchmajera, zatímco druhý proud, který se sice vyvíjí pozvolna, avšak později se stává vlivným, vychází více z lidové písně, ze starých národních památek a dalších slovanských literatur, především polské a ruské. Lidová slovesnost je považována za něco, co je dobré, pravé a krásné. Dále Erben u programu národní literatury klade důraz na stránku jazykovou, prosodickou a ideovou. Charakteristickým znakem jeho tvorby je zdůraznění formy a věrohodné napodobení řeči lidu. Základem pro pravou básnickou formu je podle

³⁴ Tamtéž, s. 38.

něho správný a plynulý sloh český. Aby tohoto cíle bylo dosaženo, ponořuje se Erben do zkoumání národa a zaposlouchává se do řeči lidu a jeho poesie, pomocí které je vyřešena i otázka prosodie. Erbenovi v tomto směru pomohla básnická praxe, překládání lidové poesie a české pohádky. Z hlediska obsahu je vyžadován pozitivní životní názor, vycházející ze zdravého jádra národa. Hlavním úkolem národopisce bylo prozkoumat národní básnictví a především rozpoznat stálou podstatu národní jedinečnosti. Díky tomu se lidová tvorba reprezentovala jako stále živý zdroj ducha a národa. Podle Erbena není možné k národnímu duchu prostřednictvím umělého básnictví proniknout, nýbrž lze se mu pouze přiblížit.³⁵

Ve čtyřicátých letech vydává Erben sbírku národních písní, uveřejňuje některé mytologické studie a připravuje si materiál ke sbírce pohádek. Roku 1844 uveřejnil v dubnovém a květnovém čísle České včely dvě pohádky: „O třech přadlenách“ a „Dobře tak, že je smrt na světě“, jež se výrazně odlišovaly od ostatních tehdejších pohádek a zároveň nad nimi jejich způsobem vytvoření vynikaly. Díky Erbenově snaze o vytvoření vlastní pohádky typicky české formou a obsahem, bylo jeho pohádkářství vyspělé.

Do čtyřicátých let bylo v Čechách zapsáno pouze dvacet pohádek, včetně německé sbírky Gerlovy z roku 1819 a pohádek Čelakovského a Langra. Vesměs se jednalo o pokusy pohádek. Až Erbenova generace přistupuje k báchorkám vážněji, avšak problémem bylo, že si každý pod pojmem pohádka představoval něco jiného. J. K. Tyl se pokusil o kouzelnou báchorku, která byla příliš moralizující a která kvůli přemíře romantických prvků působila rozvláčně a nevýrazně. J. Malý vydává roku 1838 první knižní sbírku českých pohádek nazvanou „Národní pohádky“, ale spíše než báchorky píše povídky, které jsou neumělé, zdouhavé a zkreslené, ve kterých jsou stopy lidových textů, mezi jejichž přispěvatelé patřil i Erben, odstraněny. Tito pohádkáři se od Erbena liší svým nedostačujícím citem pro vypravěčské umění bratří Grimmů, jež se vyznačovalo svou prostou a milou promluvou a naivní pohádkovou náladou z vypravování. Těmto vypravěčským kritériím se nejvíce přibližoval

³⁵ ŠMAHELOVÁ, H. *V síti dějin literatury národního obrození*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1902-6. S. 316.

J. F. Šumavský a jeho vyprávění „o Jesinkách“, který byl předchůdcem a částečně i „učitelem“ Erbena v oblasti pohádek.³⁶

Podle Erbena mají všechny pohádky mytologický základ, ukrytý v symbolickém zobrazování přírodních jevů. Již ve čtyřicátých letech pro své výklady pohádek vycházel z přesné znalosti mytologie Grimmů. Je důležité zmínit, že Erben byl jedním z představitelů tzv. solární teorie. Jedná se o jeden směr pogrimmovské školy, jenž se zabýval symbolem slunce. Většina Erbenových pohádek se tak odehrává v době zimního slunovratu jako například pohádka „Dlouhý, Široký a Bystrozraký“, kde mocný černokněžník je bůh zimy a drží v zajetí královskou pannu, představující bohyni léta. Důležitou roli v Erbenově mytologickém systému představuje číslo tři a protikladný dualismus.³⁷

Ve čtyřicátých letech se Erben poprvé pokouší vytvořit českou pohádku. V jeho rukopisech lze vidět vývoj jak názorový, tak stylový. V počáteční fázi tvorby báchorek se básník nechává inspirovat svými vrstevníky, kteří začali psát pohádky již dříve. Stejně jako J. Malý tvoří nejprve lidové povídky působící pohádkově pouze díky vystupujícímu nadpřirozenému zásahu. Postupně ale Erben přechází od Tyla ke stylu bratří Grimmů, kteří staví báchorku na kouzlech a čarovných přeměnách. Tento styl Erbena zaujal a pokouší se o vytvoření kouzelné pohádky, avšak vysněný a neskutečný svět Grimmových pohádek se neshodoval s předmětným a realistickým názorem Erbena, proto se stává básníkovým východiskem prostředí chodské, díky němuž je určen základ básníkovy pohádkového žánru. Jak již bylo řečeno, počáteční fáze tvorby byla spíše novelistická a patří sem trojí vypravování: „Svatý Štěpán“, „Škola bohatí“ a „Hloupý Kuba“. Jedná se o tři pohádky, které jsou rozpracované v lidovou povídku. Hlavním hrdinou je prostáček vítězí pomocí šťastné náhody nad vychytralostí prospěchářů. Dále je třeba zmínit, že příběh o „Hloupém Kubovi“ je první slohově propracovaná pohádka Erbena, který z lidové klatovské povídky převzal pouze děj a některá lidová rčení. Od lidové pohádky se liší svým archaizujícím a strnulým slohem, dlouhými souvětími s přechodníky a násilnými

³⁶ TILLE, V. *České pohádky do roku 1848*. 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. S. 53.

³⁷ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. S. 139.

přirovnáními. Z těchto důvodů se spíše než o pohádku jedná o povídku s realistickými prvky.³⁸ Poté co se Erben seznamuje s pohádkami bratří Grimmů, se jimi nechává inspirovat a začíná psát pohádky kouzelné. Začíná tak druhá fáze jeho tvorby. Vliv Grimmových pohádek a romantických povídek se u Erbena projevuje v prvních pohádkách. Z tohoto raného pohádkářství se dochovaly dvě rozpracované báchorky: „Kouzelné zrcadlo“ a „Zlatovlasá panna“. Důležitou roli sehrála návštěva Chodska, která ovlivnila básníkovu umělou tvorbu pohádek. Do jeho pohádek přináší lidové prvky látkové i mluvní. Během pobytu na Chodsku Erben poznává svérázný lid, který si na rozdíl od jiných českých krajů uchovává svoji osobitost v kultuře hmotné i slovní, v kroji a obydlí, v písních, pohádkách a pořekadlech vyprávěné chodským dialektem. Tímto výrazně odlišným prostředím je Erben velmi zaujat, a tak si začíná zapisovat zvyky, písně a pohádky v původním znění vypravěčova zachovávaje chodský dialekt.³⁹ Mezi pohádky z chodského kraje pochází například „Tři dary: ubrousek, slepice a pytel“ a „Jirka s kozů“, které Erben ve čtyřicátých letech zatím nevydal. Roku 1844 byly časopisecky zveřejněny pouze dvě pohádky a sice „O třech přadlenách“ a „Dobře tak, že je smrt na světě“. Přestože se v těchto pohádkách měl projevit vliv chodský a vliv Grimmů, báchorky postrádají jednoduchost a omezenost útvaru, i tak se Erbenovy pohádky vyvinuly od novelistických prvotin k lidové báchorce. Důležitou roli zde sehráli i bratři Grimmové, od kterých se básník učil slovesnosti. Erbenova pohádka „O třech přadlenách“ se s Grimmy shoduje jak výrazově, tak i látkově. Dokonce i V. Tille si myslel, že se jedná o učňovskou parafrázi pohádky „Die drei Spinnerinnen“, avšak nevěděl, že lidový text, který Erben přepisoval, pocházel z Domažlicka. Také pohádka „Dobře tak, že je smrt na světě“ je vlastním Erbenovým dílem, které, stejně jako jeho ostatní pohádky, vycházelo z lidového vypravování. Přesto ještě Erben zcela neovládal pohádkovou látku a občas se nezáměrně vracel k novelistické tvorbě. V pohádce „Dobře tak, že je smrt na světě“ dokonce Erben spojuje různorodé pohádkové prvky a užívá zdravého humoru.

³⁸ Tamtéž, s. 48.

³⁹ Tamtéž, s. 49.

V čtyřicátých letech psal Erben i balady později vydané v básnické sbírce „Kytice“, do níž zařadil také zveršovanou pohádkovou látku „Zlatý kolovrat“, kterou získal od B. Němcové. V této době se Erben velmi často setkával s Němcovou a četl její rukopisné pohádky. Po těchto prvních pohádkových pokusech začíná Erben uvažovat o vlastním typu české báchorky. Básníkovou snahou je zvýraznit v nich jejich mytologické⁴⁰ i etické jádro.⁴¹

Na počátku padesátých let končí Erbenovo zrání. V roce 1848 nastává volnější demokratická doba, jež má být využita pro spojení Slovanů a odpor vůči německé nadvládě. Erben se tak seznamuje se slovanskou tvorbou, ze které občas čerpá podněty ohledně lidových prvků pro své práce. V srpnu roku 1852 procestoval Erben jako archivář okolí Turnova, odkud si odvážel další nový lidovědný materiál, pohádky a písně. Při návratu měl sběratel v plánu všechny pohádky souborně vydat. Další sbírky pohádek a písně slovanské Erbenovi pomáhal opatřit jeho přítel A. Rybička, který materiál získával na knihkupeckém trhu ve Vídni. V roce 1859 bylo v almanachu „Máj“ uveřejněno několik Erbenových pohádek: „Pták ohnivák a liška Ryška“, „Zlatovláska“, „Tři zlaté vlasy děda Vševěda“ a „Král tchoř“; Důležitým rokem se stává rok 1860, kdy Erben začíná systematicky pracovat na vydání lidových písní a pohádek. Roku 1862 vychází „Nápěvy prstonárodních písní českých“ a o dva roky později je uveřejněna úplná sbírka „Prstonárodní české písně a říkadla“, která obsahuje přes 2 200 textů a je považována za pravý základ a východisko veškeré folkloristické hudební práce v Čechách. Kromě lyriky a epiky sbírka také obsahuje dětská říkadla, hádanky a hry, obřadní písně, výroční pořekadla, pohřební písně a zaříkadla nemocí.⁴²

Po vydání sbírky písní se konečně dostávají na řadu pohádky, dochází k dlouho očekávanému vydání pohádek. Roku 1865 je vydán sborník pohádek „Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních“ neboli „Čítanka slovanská“, jejíž základní část představují báchorky české. Předtím, než byla čítanka knižně uveřejněna, procházela poměrně složitým

⁴⁰ Erben byl názoru, že slovanská mytologie je stejně stará a hodnotná jako germánská a pochází z mytologie indické. Roli zde hrálo také buditelství v době Národního obrození.

⁴¹ Tamtéž, s. 51.

⁴² Tamtéž, s. 107–133.

vývojem. Impulzem pro vydání této antologie byla objevená shoda mezi pohádkami českými a jihoslovanskými. Erben se tak rozhodl vzít z každého národa několik nejhezčích báchorek. Zajímavé je, jak už z názvu knihy vyplývá, že pohádky jsou zapsané v původních jazycích, převážně v ruštině, kvůli kterým nastal problém s jejich vytištěním. Nakonec byla „Čítanka slovanská“ vydána samotným Erbenem. Celkem čítanka obsahuje jednadvacet pohádek československých, přičemž z českých je osm pohádek Erbenových a jedna B. Němcové, upravená Erbenem. Moravské pohádky básník čerpal především z „Moravských národních pohádek“ B. M. Kuldy, od kterého Erben dostal i pohádku v podřečí valašském „Karlovské jezero“. Celkově „Čítanka slovanská“ obsahuje sto pohádek, uspořádaných dle rozlohy a příbuznosti jazyka. Sbíрка začíná báchorkami českými v domažlickém podřečí, následují moravské a slovenské v podřečí valašském, hanáckém, liptovském, šarišském a gemerském. Dále jsou pak pohádky hornolužické, dolnolužické, kašubské a polské, které spolu s československými tvoří západoslovanskou oblast. Jako východoslovanskou oblast reprezentují pohádky běloruské, ukrajinské. Z jihoslovanských pohádek Erben uvádí bulharské, srbochorvatské a slovinské.⁴³ Cílem „Čítanky slovanské“ bylo poznávání slovanských řečí a zdůraznění mytologického obsahu. Díky studiu mnohých sbírek neslovanských jako například pohádek bratří Grimmů, francouzské sbírky Perraultovy, pohádek bratří Schottů, maďarských pohádek Gaala či švédských pohádek odhaloval jejich vzájemnou příbuznost a společný evropský základ, jež má kořeny v Indii. „Čítanka slovanská“ představuje významné české dílo stejně jako Čelakovského „Slovanské národní písně“.

Roku 1869 jsou vydané „Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských“. Jedná se o české překlady slovanských pohádek uveřejněné v „Čítance slovanské“ v jejich původním jazyce. Celkem „Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských“ zahrnují devadesát slovanských pohádek, kromě československých, přičemž padesát sedm z nich již bylo vydáno v čítance slovanské a třicet tři bylo nově přidáných. Důležitým východiskem pro jejich uspořádání již nejsou jazykové skupiny, nýbrž mytologie. Sbíрка obsahuje báje

⁴³ Tamtéž, s. 137.

o vzniku světa a člověka neboli kosmogonické, dále báje o nadpřirozeném zrození a prvotním věku, o zvířatech a lidech, následují pohádky o živlech a ztělesnění osudu. Největší počet tvoří pohádky o báječných bytostech, o vílách a sudičkách, o vodníku a vlkodlaku, o temných i světlých mocnostech a o hrdinech. Na konci sbírky jsou povídky, které představují mravní názory lidu, příběhy ze života, žertovné příběhy a anekdoty.⁴⁴ Erben se domníval, že pohádky, které vyprávějí Slované, vznikly na slovanském území a že jsou v nich dochovány představy o pohanském náboženství. Erbenovou snahou bylo objevit prapůvod bájí, jež vykládá třemi způsoby: historickým, symbolickým a filozofickým. Dle historického výkladu je bájesloví zbožněná historie. Podle symbolického výkladu je pohádkovému ději přidělen symbolický význam přírodních sil a podle filozofického výkladu pohádky zobrazují dávný svět, který je zkreslený a milný.

„Vybrané báje“ měly také funkci politickou, neboť všechny tyto pohádky, báje a příběhy jsou svědectvím, že přes všechny politické překážky jsme a zůstaneme dětmi jedné velké slovanské rodiny.⁴⁵ Od počátku psaní pohádek prošel Erben výrazným vývojem, velmi dobře ovládá jazyk lidu a je schopen vžít se do prostoty pohádkového stylu. Někdy docházelo i k úpravám textů, především v ruských, kde byl často vypuštěn začátek a konec.

Druhým obdobím pohádkové tvorby Erbena jsou tedy padesátá a šedesátá léta, která lze označit za období mistrovské. Celkově v těchto letech vzniklo dvacet pět Erbenových pohádek. V padesátých a šedesátých letech byly české pohádky uveřejňovány jednotlivě, až posmrtně v roce 1905 byly poprvé souborně vydány V. Tillem pod názvem „České pohádky“. Jak již bylo řečeno, Erben se zaměřoval především na pohádky kouzelné, jejichž základem byla mytologie. Ta byla podle básníka významná především v pohádkách slovanských. U některých lidových textů, kde bájeslovné předpoklady chyběly, si náhodné prvky Erben uspořádal podle sebe, aby byl zdůrazněn mytologický záměr. Je tomu tak například u pohádky „Živá voda“, která je složená ze tří látek. Kromě těchto změn byl při prepisování lidových předloh děj zpravidla zachován bez nijak výrazných úprav. Básník dokonce přejímá i vlastní jména a veršované říkanky. Zpočátku

⁴⁴ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. S. 142.

⁴⁵ Tamtéž, s. 142.

přijímal i styl mluvy, až v šedesátých letech používá styl osobitě typizovaný a lidový. Za nejlépe dochované a nejosobitější varianty pohádek považoval Erben varianty české a ruské. Podobnost některých pohádek s Grimmovými objasňoval Erben tím, že většina jejich pohádek pochází z území Pruského Slezska, které dříve bylo slovanské.

Kromě kouzelných pohádek se Erbenovy báchorky dělí do tří skupin podle žánru. První skupinu představují upomínky na bájeslovné bytosti, bohy a jezinky. Druhou skupinou jsou bajky, alegorie a anekdotické příběhy a třetí skupinu představují dialektické zápisy.⁴⁶

⁴⁶ Tamtéž, s. 166.

2 Rozbor a komparace pohádek

V této části bakalářské práce se budu věnovat rozboru dvou pohádkových látek od bratří Grimmů a K. J. Erbena a jejich následné komparaci. Ke zkoumání jsem si vybrala pohádky **Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda (Čertovy tři zlaté vlasy)** a **Živá voda**. Analýzu pohádek provedu na základě teorie ruského folkloristy Vladimira Jakovleviče Proppa. Jeho morfologie pohádky by měla pomoci postihnout a popsat narativní strukturu pohádek – zejména kompozici. Nejprve verze srovnám z hlediska kompozice, kde si všímám počtu dějových sledů, vložených epizod či počtu a posloupnosti funkcí. Následně přejdu k srovnání postav a jejich atributů. Mimoto se zaměřím na způsob, jakým jsou nové postavy uvedeny do děje. Dále srovnám pohádky z hlediska popisu prostředí a v posledním bodě komparace se budu zabývat jazykovou stránkou pohádky. Kromě toho se také zaměřím na doklady mytologické teorie, jež Erben a Grimmové zastávali. Cílem této komparace bude ukázat, jakým způsobem uvádí Erben stejnou látku, jakou používali Grimmové, do českého prostředí.

2.1 Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda (Erben)

O hrdinovi, který je vystaven nepřátelskému aktu ze strany krále v podobě odeslání pro tři zlaté vlasy.

Pro pohádku „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ vycházel Erben ze znalosti látek slovanských i neslovanských. Znal pět rukopisných českých verzí, ze kterých se dochovaly pouze tři nejdůležitější: Rybičkova varianta ze čtyřicátých let a dvě verze ze školních úloh od Čupra.⁴⁷ Mimoto znal i podobné pohádky česko-slovenské, jež byly vytištěny: veršovanou pověst „Tři zlaté vlasy“ od Jablonského, pohádku „Vyslaný k slunci“ od Malého, Kuldovy pohádky „O chovanci královském“ a „Hloupý Jan a jeho kůň“, a slovenské báchorky: „Cestu k Sluncu“ od Rimavského a Dobšinského „Tri perá z draka“. Mezi další zdroje patří slovanské látky jako např. Afanasjevova ruská pohádka „Marko Bogatyj“, dvě ukrajinské verze, Maximovičova a Voljanova,

⁴⁷ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. S. 164.

srbochorvatská Vukova povídka „Usud“ a Valjavcova „Dečko išel iskat srečne“.⁴⁸ Také Grimmovu verzi „Der Teufel mit den drei goldenen Haaren“ Erben znal. Podobnost s jejich pohádkou je zapříčiněna dle Grunda tím, že Grimmovy báchorky pocházejí především z Pruského Slezska, které dříve bylo slovanským krajem. Přesto za téměř nejdůležitější pokládal české rukopisné pohádky, neboť nejméně skrývají mytologický význam. Podle Grunda si Erben vážil také ruských a ukrajinských pohádek, protože jejich začátek byl postaven na sudbě.⁴⁹ Pohádka „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ je založena jak na úvodní sudbě, tak na vlastním poselství. Erben ji složil ze dvou starých povídek, z nichž jedna má kořeny ve sbírce *exempel* z 12.–13. století, druhá odkazuje až k vyprávění ze 7. století před Kristem. Z českých variant přešla do Erbenovy pohádky postava Sudičky, matky Děda-Vševěda, dále říkanka: „Čuchy, čuchy člověčinu, někoho tu, matko, máš!“ a oslovení boha slunce: „Hvězdo denní!“ Podle ruských pohádek bylo upraveno poselství s listem a byla z nich převzata také pointa závěru, kdy se zlý král vydává za mladíci jablky a nakonec skončí jako převozník přes Černé moře.⁵⁰

Na rozdíl od Grimmovské verze se Erbenova pohádka „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ skládá ze dvou dějových sledů, přičemž první začíná prologem, ve kterém král zabloudí v lese při lovu a nakonec přenocuje u uhlíře v chalupě, kde se té noci narodil uhlířův syn. Když všichni spí, navštíví děťátko Sudičky, které mu určí, že se ocitne ve velkých nebezpečích, aby z nich vždy následně vyvázl, a nakonec se ožení s královou dcerou. Avšak sudbu pozoruje skulinkou ve stropě král, jenž začíná vymýšlet, jak zabránit sňatku uhlířova syna s jeho dcerou. Tímto se z krále stává škůdce. Hned po porodu umírá uhlířova žena, a dítě se tak stává polovičním sirotkem. Úmrtím matky je usnadněno škůdčovství krále, neboť nabídne uhlíři, že se o jeho syna dobře postará. Uhlíř souhlasí a dítě dává králi. Pro syna uhlíře přichází králův služebník, který na jeho rozkaz hodí dítě s košíkem do vody ve snaze utopit jej. Když je král o vykonaném úkolu informován, domnívá se, že se budoucího zetě provždy zbavil. Avšak chlapec se v košíku neutopil. Nakonec byl zachráněn rybářem, a protože rybář nemohl mít se

⁴⁸ Tamtéž, s. 164–165.

⁴⁹ Tamtéž, s. 165.

⁵⁰ Tamtéž, s. 165.

svou ženou děti, ujali se chlapce a pojmenovali ho Plaváček. Šťastným vyvážnutím hrdiny z nebezpečí byla tak naplněna druhá sudba. Po dvaceti letech navštíví náhodně rybáře král, který byl na cestách, a poprosil ho o trochu vody. Škúdce tak vstupuje do děje podruhé. Když ale král poznává Plaváčka, začíná se vyptávat rybáře, zdali je to jeho syn. Pomocí použití dialogů Erbenem se král dozvídá, že je to ten chlapec, kterého nechal utopit. Tímto škúdce dostává zprávy o hrdinovi. Poté, co král zjistil, že Plaváček žije, pokračuje dál jeho snaha chlapce zabít. Král ho posílá jako posla do zámku donést dopis, avšak ve skutečnosti jde o záminku, aby byl Plaváček zabit. Škúdce se tak snaží hrdinu oklamat, aby se ho definitivně zbavil. Hrdina s příkazem souhlasí a odchází. Plaváček se vydává se psaním na zámek. Po cestě potká chlapec starou babičku, která psaní zamění za jiné, zatímco hoch spí. Záměrem jejího činu je uchránit chlapce od smrti a zároveň jej oženit s princeznou. Postava staré babičky tak představuje pomocníka. Tak, jako je pro postavu pomocníka typické, je i stará babička potkána hrdinou náhodně v lese. Pomocným prvkem spojení těchto funkcí je opět dialog, díky němuž se pomocník (babička) dovídá o předchozí situaci. Když Plaváček přijíždí na zámek, předá list, ve kterém stojí, že má být oddán s královskou dcerou, a tak se hrdina žení s princeznou, avšak pohádka ještě nekončí. Jak z předchozí věty vyplývá, spojovacím prvkem funkcí je zde psaní, pomocí kterého dochází ke svatbě.

Poté, co se hrdina ožení s princeznou, začíná druhý dějový sled. Král se vrací domů a je informován královnou o svatbě jeho dcery. Pomocí dialogů král zjišťuje, co se stalo, a vzápětí se dovídá o zaměněném dopise, ve kterém bylo napsáno, že má být chlapec s princeznou oddán. Aby mohl být Plaváček manželem princezny, musí splnit těžký úkol, který mu král ukládá. Chlapec musí obstarat tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, a tím zlikvidovat nedostatek. Na hrdinu se tak obracejí s příkazem a posílají ho pryč. Záměrem krále je se svého nemilého zetě zbavit. Odesláním hrdiny a snahou se jej zbavit má postava krále funkci škúdce a zároveň odesilatele. Hrdina s podmínkou souhlasí a odchází pro předmět. Poté následuje setkání Plaváčka s matkou Děda-Vševěda, z něhož vyplyne, že tato postava má funkci pomocníka, neboť pomůže hrdinovi splnit těžký úkol. Cílem obstarání tří zlatých vlasů bylo dopomoci chlapci získat

princeznu za manželku. Pomocným prvkem pro spojení těchto dvou funkcí je dialog, v němž matka Děda-Vševěda zjišťuje, co k ní Plaváčka přivádí. Kromě toho získává chlapec prostřednictvím pomocníka ještě odpovědi na tři otázky, které mu byly položeny během jeho cesty za Dědem-Vševědou. Aby byl Plaváček převezen převozníkem, musel se Děda-Vševěda zeptat, kdy jej někdo vysvobodí od převážení. Dále měl hrdina zjistit, proč už jabloň neplodí mladící jablka, a poslední otázka zněla, proč ze studny neprýští živá voda. Motivací chlapce zjistit odpovědi je snaha pomoci lidem. Díky odpovědím na tyto otázky je Plaváček následně odměněn koňmi a velkým bohatstvím. Hamižný král, který také chtěl mladící jablka a živou vodu, se vydal na cestu, ze které se nevrátil. Tímto byl škůdce potrestán. Odstraněním nedostatku, v podobě obstarání tří zlatých vlasů Děda-Vševěda, je hrdinovi umožněno získat princeznu a stát se královým zetěm. Tím došlo k naplnění sudby.

2.2 Čertovy tři zlaté vlasy / Von dem Teufel mit drei goldenen Haaren (Grimmové)

V prvním svazku prvního vydání „Kinder- und Hausmärchen“ z roku 1812 se objevily dvě verze: *Vogel Phönix*, kterou získali bratři Grimmové v lednu roku 1812 od Marie E. Wildové, a *Von dem Teufel mit drei goldenen Haaren*, jež jim vyprávěla na podzim téhož roku Amalie Hassenpflugová. V druhém vydání z roku 1819 byly už obě verze nahrazeny jedním vyprávěním od Dorothee Viehmannové. Některé prvky byly převzaty a název varianty od Wildové byl pozměněn na *Der Teufel mit den drei goldenen Haaren*. Tato verze je z hlediska kompozice podobná pohádce K. J. Erbena, která se také skládá ze dvou dějových sledů. Důležité je zmínit, že v podání A. Hassenpflugové první dějový sled chybí. To znamená, že první část, která pojednává o snaze krále utopit hrdinu až po psaní, v němž nařizuje zabít budoucího zetě, je vypuštěna. Verze od Hassenpflugové tak rovnou začíná vysláním hrdiny pro tři zlaté vlasy čertovy. Přesto má pohádka ucelenou formu. První část se objevovala již v druhém až třetím století po Kristu v pověsti o původu iberijského krále Habise. Látka o bezmoci člověka vůči osudovému rozhodnutí se vyskytuje také v budhistické verzi z třetího a pátého století. V řecko-etopiických vyprávěních byla látka

přenesena do legendárních příběhů. Druhá část pohádky se vyvíjela obdobně. Příběh, který pojednává o cestě přes moře, se objevuje už v sedmém století před Kristem v knihovně v Ninive. Avšak v této nejstarší verzi se nepíše nic o otázkách, jejichž odpovědi má hrdina přinést. Také smysl příběhu spočívá v něčem jiném než ve verzi Grimmů. Trest, který postihuje hamižného krále v pohádce „Čertovy tři zlaté vlasy“, má mnoho vzorů v bajkách, ve kterých se zlý otec nakonec stane obětí svého posledního vražedného útoku, pokud nemusí zaplatit smrtí vlastního syna.⁵¹

Pohádku Grimmů tvoří jeden dějový sled. Ve výchozí situaci je uveden hlavní hrdina, princezna a král. Když dřevař jednoho dne seká dříví před královým domem, pozoruje ho z okna princezna. Oba dva se do sebe zamilují, avšak podle králova rozhodnutí se smí s jeho dcerou oženit pouze ten, kdo přinese tři zlaté vlasy čertovy. Postrádání tří zlatých čertových vlasů tak představuje nedostatek, jenž je variantou škůdcovství. Uložení těžkého úkolu bývá často připisováno otci princezny, neboť vyplývá z nepřátelského vztahu k ženichovi. Následuje odeslání hrdiny. Princezna řekne dřevaři o podmínce jejího otce. Král, který požaduje tři zlaté čertovy vlasy, po něm posílá hrdinu, tak zastává funkci *odesilatele*. Hrdina souhlasí a odchází za čertem. Následuje setkání s čertovou ženou, kterou dřevař informuje o uloženém úkolu. Čertova žena pomůže hrdinovi obstarat tři zlaté čertovy vlasy, a tudíž má tato postava funkci *pomocníka*. Kromě vlasů také dřevař získá prostřednictvím pomocníka odpovědi na čtyři otázky, které mu byly položeny během jeho cesty za čertem. Záměrem čertovy ženy je obstaráním tří zlatých čertových vlasů a odpovědí hrdinovi pomoci. Dřevař přináší královi tři zlaté čertovy vlasy, přesto se král zdráhá mu princeznu vydat, neboť se mu nelíbí, že by si jeho dceru měl vzít chudý dřevař. Když však muž nechá zavolat své vojsko a čtyři vozy plné zlata, jež nabyl díky odpovědím na čtyři otázky, král se sňatkem souhlasí. Tím, že král viděl bohatství ve vozech a vojsko na vlastní oči, došlo ke spojení této a předchozí funkce. Obstaráním tří zlatých čertových vlasů dochází k likvidaci počátečního nedostatku, a díky tomu se dřevař může oženit s princeznou.

⁵¹ SCHERF, W. *Lexikon der Zaubermärchen*. Stuttgart: Kröner, 1982. ISBN 3-520-47201-5. S. 373–4.

Již nyní můžeme konstatovat, že jak pohádka „Von dem Teufel mit drei goldenen Haaren“, tak i „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ pojednávají o hrdinovi, který je vystaven nepřátelskému aktu ze strany krále v podobě odeslání pro tři zlaté vlasy. Dějové jádro je tedy oběma verzím společné, dále se ale odlišují z hlediska kompozice. Vzhledem k tomu, že Erbenova verze je tvořena ze dvou dějových sledů, skládá se z více funkcí. Například v druhé části, jež odpovídá pohádce Grimmů, zjistíme, že obsahuje o jednu funkci navíc. V německé verzi chybí potrestání škůdce na konci pohádky, neboť na rozdíl od Erbenova podání zde postava škůdce nevystupuje. Další rozdíl najdeme v úvodní situaci. Zatímco začátek Grimmovy pohádky se odehrává před královým domem, kde dřevorubec seká dříví, zatímco ho pozoruje z okna princezna, která se do hrdiny zamiluje, „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ začínají narozením a sudbou hrdiny, kterých se náhodně účastní král, jenž zabloudil v lese a přenocoval u uhlíře v chalupě. Další odlišností je snaha krále hrdinu zabít, poté, co se dozví, že je chlapci souzena jeho královská dcera. Nejprve král jako škůdce nechá uhlířova syna utopit a poté ho zabít prostřednictvím dopisu. Tyto scény v německé verzi chybí (viz výše). Naopak společným znakem obou pohádek je vložená epizoda, a sice pokládání otázek hrdinovi během cesty pro tři zlaté vlasy, za jejichž odpovědi je následně odměněn. Také ve vložené epizodě najdeme několik rozdílů. V Erbenově podání musí hrdina získat odpovědi na tři otázky, kdežto v německé verzi musí kromě těchto tří odpovědět ještě na jednu otázku, jež zní, proč princeznu nedokáže vyléčit žádný lékař na světě. Také některé odpovědi na tyto otázky se liší. Zatímco v pohádce „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ může za vyschlou studnu žába, sedící na prameni, a za neplození jabloně had, který pod ní leží a užívá jí síly, v Grimmově verzi je příčinou vyschlé studny bílý kámen, jenž leží dole, a za usychající fíkovník může myš, která hryže jeho kořeny. Na rozdíl od Grimmů, kteří píšou o obyčejné studně a fíkovníku, u Erbena najdeme studnu s živou vodou a jabloň s mladíci jablky, což jsou motivy, které odkazují na mytologické kořeny pohádek. Jako pomocné spojovací prvky funkcí jsou převážně použity dialogy či přímá řeč. Avšak na rozdíl od Grimmů, se přímá řeč objevuje častěji v Erbenově verzi.

V obou pohádkách najdeme několik odchylek z hlediska motivace jednání postav. Ve smyslu Proppova pojetí funkcí, nikoli psychologie pravděpodobného jednání. Například postava krále v Grimmově podání ukládá všem nápadníkům, kteří se uchází o princeznu, úkol v podobě obstarání tří zlatých čertových vlasů, neboť nechce, aby jeho královskou dceru získal potenciální zeť příliš snadno. Ukládání těžkého úkolu vyplývá také z nepřátelského vztahu k ženichovi. Zatímco v Erbenově verzi posílá král Plaváčkova pro tři zlaté vlasy Děda-Vševěda proto, že se chce hrdiny navždy zbavit. O zabití hrdiny se král pokouší už od začátku pohádky, kdy zjistil, že je chudému Plaváčkovi přisouzena jeho královská dcera. Další rozdíl najdeme v motivaci jednání pomocníka. Zatímco v Erbenově podání pomáhá matka Děda-Vševěda (jedna ze Sudiček) coby pomocník obstarat hrdinovi tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, protože mu chce pomoci získat princeznu, v německé verzi představuje pomocníka čertova žena, která pomáhá hrdinovi splnit úkol, neboť mu chce pomoci, aniž by věděla o princezně. Ostatní motivace jednání postav se v obou pohádkách shodují.

V obou pohádkách vystupují převážně stejné postavy. Rozdíl najdeme v postavě pomocníka. Zatímco v Grimmově verzi vystupuje jako pomocník čertova žena, u Erbena tuto funkci plní matka Děda-Vševěda, jež je zároveň jedna ze Sudiček. Je tomu tak kvůli sudbě, která se odehrává při narození hrdiny na začátku pohádky. Také ve vložené epizodě se odlišují postavy, jež pokládají otázky. V Grimmově pohádce se hrdiny ptají strážce, rybář a jeden muž, kdežto v Erbenově verzi dva králové a převozník. Avšak hlavní rozdíl najdeme v postavě, jejíž tři zlaté vlasy jsou pro hrdinu důležité. V Erbenově pohádce tuto postavu ztvárňuje Děd-Vševěd, jenž představuje Slunce, což je zřetelný odkaz na mytologickou teorii. Zvláštní vlastností je také jeho věk. Slunce se ráno probouzí jako krásné dítě, v poledne se stává mužem a večer starým dědou, který je unaven celodenním lítáním po světě. Kromě toho je Děd-Vševěd lidojed a bydlí ve zlatém zámku spolu se svoji matkou. Dalším Erbenovým mytologickým motivem

jsou mladící jablka, pomocí nichž postava omládne a zkrásní, a živá voda, jež představuje léčivou látku, dávající život.⁵²

Přestože také Grimmové hledali v pohádkách doklady mytologické teorie, v jejich podání se mytologické prvky neobjevují. Postavu se zlatými vlasy představuje “obyčejný” pohádkový čert, který žije se svojí ženou v pekle. Tímto se obě zpracování odlišují. Dále v Erbenově pohádce vystupuje královna, rybář s ženou a uhlíř s ženou (rodiče hrdiny), které v německé verzi nevystupují. Z hlediska funkcí postav se obě podání shodují. Rozdíl najdeme pouze u Erbenova krále, jenž na rozdíl od Grimmovy verze má kromě odesilatele také funkci škůdce, neboť zadáním úkolu se chce hrdiny zbavit (viz výše). Díky tomu se také odlišují atributy postavy krále. V Erbenově podání je král zlý a chamtivý na rozdíl od Grimmovy verze. Další odlišnost z hlediska atributů lze spatřit u postavy se zlatými vlasy. Zatímco v Erbenově pohádce tato postava respektuje svoji matku, v Grimmově podání je čert ke své ženě hrubý. Stejně jako Erben, také Grimmové jsou z hlediska popisů postav struční.

Stejně jako Grimmové, také Erben líčí prostředí velmi stroze. V obou případech se jedná spíše o plošné panorama než skrze detaily vykreslené prostředí. Například: „[...] , přišla noc a král byl rád, že našel na mýtině chalupu.“⁵³ nebo „Šel dlouho a daleko, přes hory doly, přes vody brody, až přišel k černému moři.“⁵⁴ V Grimmově i Erbenově zpracování vystupuje do popření narativní struktura pohádky, jak ji popsal V. J. Propp. V souladu s tím jsou oslabeny popisy prostředí i postav. V obou verzích je také dodržena časová a místní neurčitost. Erbenova pohádka začíná typickou formulací „Bylo – nebylo: byl jednou jeden král...“⁵⁵. Ani potom nejsou užita přesná časová označení jako například: „Řeka teče a léta minou, a z hochy stal se krásný mládenec, [...]“.⁵⁶

V Erbenově i Grimmově verzi jsou často užity dialogy a přímá řeč. Díky tomu působí pohádka živěji a napínavěji. Avšak na rozdíl od Grimmovy pohádky se dialogy a přímá řeč objevují u Erbena ve větší míře, neboť sběratelovou snahou

⁵² PROPP, V. J. Historické kořeny kouzelné pohádky. In: *Morfologie pohádky a jiné studie*. 2. vyd. Jinočany: H&H, 2008. ISBN 987-80-7319-085-9. S. 143–167.

⁵³ ERBEN, K. J. *České pohádky*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1947. S. 55.

⁵⁴ Tamtéž, s. 58.

⁵⁵ Tamtéž, s. 55.

⁵⁶ Tamtéž, s. 56.

bylo přiblížit se co nejvíce lidovému vyprávění. Z tohoto důvodu Erben také častěji používá oslovení a zvolání. Například: „Švarného hochu máš, rybáři!“⁵⁷, „Dejž to pán bůh, mladý poutníče! Kam tudy cestou?“⁵⁸ Dalším rozdílem jsou pohádkové kolokace či elipsy, které najdeme především ve „Třech zlatých vlasech Děda-Vševěda“. Například: „Šel dlouho a daleko, přes hory doly, přes vody brody, až přišel k černému moři.“⁵⁹, „Hloupé matky to syn!“⁶⁰ Avšak stejně jako Grimmové i Erben se vyjadřuje stručně a často používá krátké, jednoduché věty.

Zásadní rozdíl obou verzí najdeme ve volbě slov. Zatímco Grimmové užívají neutrální a zřídka hanlivá slova („chrápat“, „sežrat“), neboť jejich snahou bylo do původního textu zasahovat co nejméně, aby dodrželi jeho věcnost, v Erbenově podání se převážně objevují deminutiva, díky nimž text působí pozitivněji. Například: „děťátko“, „siroteček“, „stařeček“, „babička“; Kromě toho najdeme v Erbenově pohádce lidová rčení jako další lidový jazykový prostředek a slova, jež citově dokreslují děj. Z toho vyplývá, že lidovým jazykem, jenž je charakteristický pro Erbena, se obě verze odlišují. Stejně jako Grimmové, také Erben používá v pohádce zvukomalbu. Na rozdíl od německé verze najdeme na začátku báchorky „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ formuli („Bylo – nebylo: byl jednou jeden král...“), která je charakteristická pro pohádky. Důležité je také zmínit, že na konci Grimmovy pohádky následuje poučení, a sice: „Darum, wer den Teufel nicht fürchtet, der kann ihm die Haare ausreißen und die ganze Welt gewinnen.“⁶¹ („Proto, kdo se čerta nebojí, ten mu může vytrhnout vlasy a získat celý svět.“⁶²) Srovnáme-li obě pohádky z hlediska stylu, zjistíme, že Erbenova pohádka je výraznější v tendenci zjemnit podání prostřednictvím deminutiv, jež se v pohádce hojně vyskytují. Díky stylu se Erbenovy pohádky staly i přirozenou součástí četby pro děti, ale až na počátku 20. století.

⁵⁷ Tamtéž, s. 57.

⁵⁸ Tamtéž, s. 58.

⁵⁹ Tamtéž, s. 58.

⁶⁰ Tamtéž, s. 61.

⁶¹ GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Wiesbaden: Vollmer Verlag, [1960?]. S. 134.

⁶² Překlad vlastní.

2.3 Živá voda (Erben)

O hrdinovi, jenž je po obstarání živé vody pro svého nemocného otce podveden dvěma staršími bratry, kteří si získání léčivého prostředku přivlastňují.

Na sklonku šedesátých let se Erben zaměřoval na pohádky, u nichž předpokládal mytologický základ. Sběratel se zajímal především o bájesloví ve slovanských pohádkách, u nichž se domníval, že odkazují k zimnímu slunovratu, který zvěstoval příchod nového roku a vládu dobrého Bělboha nad zlým Černobohem. Kromě toho byl Erben názoru, že dobývání princezen ze zakletého zámku mladými princí představuje boj jarního slunce o živou přírodu, jež zosobňuje bohyni léta.⁶³ Stejně jako pohádky „Pták ohnivák a liška Ryška“, „Zlatovláska“, také „Živá voda“ je založena na motivu vysvobození princezny. Zajímavé je, že v lidových textech, ze kterých Erbenovy pohádky vychází, tyto bájeslovné prvky chybí. Jak uvádí Grund: „Básník sám různé nahodilé prvky skládal k svému obrazu v duch svých teorií.“⁶⁴ Erbenova „Živá voda“ vychází ze tří lidových podání: klatovského od matky K. B. Štorcha z počátku třicátých let, ze žebráckého okolí od B. Mečířové a zápisu J. Možného, jenž nejspíš čerpal z látky, kterou získal od B. Němcové, ze čtyřicátých let.⁶⁵ Báchorky „Pták ohnivák a liška Ryška“, „Zlatovláska“ a „Živá voda“ jsou pohádky umělé, tvořené z lidového ducha. Kromě toho se v nich projevuje jak kombinační, tak stylistické vyvráté umění Erbena. Motiv hledání léku pro otce, který získává v zakletém zámku princezny, se objevuje v jižní Francii již kolem roku 1300. Podobně jako „Živá voda“, také pohádka „Pták ohnivák a liška Ryška“ pojednává o třech princích, již hledají otci ve světě lék. Avšak zde musí hrdina získat ještě dvě jiné věci, aby dostal, čeho si přeje. Tento motiv se objevuje v mnoha verzích v umělé francouzské literatuře až do 12. století. Také Erben si uvědomoval dvojítoť této látky, třebaže se domníval, že je pouze slovanského charakteru, neboť v doslovu k „Živé vodě“ podotkl: „Pohádka tato srovnává se sice v mnohých okolnostech s pohádkou následující „Pták ohnivák a liška Ryška“, ale předce jest od ní

⁶³ GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935. S. 162.

⁶⁴ Tamtéž, s. 163.

⁶⁵ Tamtéž, s. 163.

v podstatě své tak rozdílná, že se za pouhý její variant nikoli počítati nemůže.“⁶⁶ „Živá voda“ zahrnuje scény, které jsou mnohdy vytvořeny na morálním základu. V obou pohádkách se také objevuje zvíře. V „Ptáku ohniváku“ je to liška ryšavá, v „Živé vodě“ šedivý vlk, který létá. Zde se Erben inspiroval ruskými pohádkami, v nichž se létající vlk objevuje. Zvířata se objevují také v pohádce „Zlatovláska“, jež se podobá „Živé vodě“ scénou, kde se živou vodou oživuje mrtvý Jiřík. Všechny tyto zmiňované pohádky spojuje komplikovaný děj, bájeslovný záměr, jenž je hlavním zákonem jejich kompozice, a umělecké podání. Na rozdíl od báchorek „Drak dvanáctihlavý“ či „Jabloňová panna“ se například v „Živé vodě“ či „Třech zlatých vlasech Děda-Vševěda“ neobjevují ani proměny lidí ve zvířata, ani mnoho dobrodružných prvků.⁶⁷

Erbenova pohádka „Živá voda“ je tvořena ze dvou dějových sledů, jež mají společné zakončení. První dějový sled začíná výchozí situací, v níž je představen král a jeho tři synové. Jednou krále rozbolí oči tak, že nemůže vidět světlo, a proto musí zůstat ve tmě. Aby byl tento nedostatek zlikvidován, musí král dostat živou vodu. Pomocným spojovacím prvkem je sen, díky kterému se král o živé vodě doví. Král se tedy obrací s prosbou na své syny a ptá se, kdo mu půjde pro živou vodu, jež je jediným prostředkem, který ho může vyléčit. Synové jsou o snu informováni pomocí přímé řeči. Nakonec král posílá svého nejstaršího syna, jenž s příkazem souhlasí a odchází. Avšak v jednom městě je zlákan krásnými pannami, s kterými v kostkách prohraje nejprve své jmění a poté i sebe samého. Když se však nejstarší syn nevrací, vydává se pro živou vodu druhý nejstarší syn, jenž také v městě podlehne pannám a prohraje v kostkách sám sebe. Proto nakonec odjíždí i nejmladší syn. Funkce odchodu hrdiny je tak ztrojena. Nejmladší syn se ve městě nezdržel, neboť si vzpomněl na svého otce, a proto pokračoval dál v cestě, na rozdíl od svých bratrů, kteří mysleli na sebe a na peníze. Díky tomu, že byli dva nejstarší bratři zlákáni a poté prohráli sami sebe v kostkách, nemohli obstarat živou vodu pro otce, a tudíž se označují za nepravé hrdiny. Když se nejmladší syn blíží k jinému městu, uvidí v příkopě mrtvé lidské tělo. Hrdina je tak podroben zkoušce a zároveň je to příprava na získání

⁶⁶ Tamtéž, s. 163.

⁶⁷ Tamtéž, s. 166.

pomocníka. Poté, co se nejmladší syn dozví, že tělo není pochováno, neboť se jedná o dlužníka, rozhodne se za něho dluhy zaplatit a dá ho pochovat. Tímto hrdina reaguje na zkoušku. Následně potkává nejmladší syn v lese velkého šedivého vlka, jenž ho ponese na hřbetě na zámek a mimoto mu také poradí, kde živou vodu najde. Hrdina se tedy přemísťuje na místo, kde se nachází hledaný předmět. Postava vlka tak představuje odměnu v podobě pomocníka, neboť hrdinovi pomáhá obstarat hledaný prostředek. Vlk ví, kam nejmladší syn jde, aniž by mu o svém úkolu řekl. Na dvoře v zámku hrdina získá živou vodu, čím je odstraněn počáteční nedostatek. Protože je nejmladší syn zvědavý, rozhodne se jít dovnitř zámku, kde uvidí v prvním pokoji ležícího dvanáctihlavého draka, v druhém pokoji dvanáct spících panen a v posledním pokoji krásnou spící královnu se zlatou korunou na hlavě, vedle níž leží na stole stříbrný pás. Následně hrdina vymění svůj stříbrný pás za její a odchází. V tom se ale probudí drak, jenž dohoní vlka a hrdinu, který svým mečem draka nakonec zabije. Hrdina si s královnou vymění stříbrný pás a posléze se jí narodí syn. Návrat hrdiny s živou vodou lze považovat za druhý sled. Před tím, než vlk odejde, dá nejmladšímu synovi ještě radu, aby nekupoval žádného masa od šibenice, jinak se dostane do nesnází. Hrdina ale neuposlechne. Po cestě domů uvidí své bratry, kteří jsou vedeni na šibenici za to, že prohráli sami sebe v kostkách a následně chtěli utéct, a rozhodne se za ně zaplatit a vzít je s sebou domů. Pomocným spojovacím prvkem je zde přímá řeč, pomocí níž se hrdina dovídá o tom, co jeho bratři předtím provedli. Tím, že se nejmladší syn neřídil vlkovou radou, je podmíněna další situace, v níž se hrdina dostane do problémů. Poté, co se starší bratři dovědí, že nejmladší králův syn živou vodu obstaral, vymění ji za vodu otrávenou, zatímco on spí. Příčinou záměny je závist bratrů a také strach, že by hrdina krále informoval o jejich špatném chování. Kvůli tomuto zlému činu mají oba starší bratři funkci škůdců. Spojovacím prvkem funkcí je dialog, v němž se starší bratři dovídají o obstarání živé vody hrdinou. Když ale král zjistí, že mu nejmladší syn podal vodu otrávenou, nechá jej zadržet do věže, aniž by ho vyslechl. Král tak věří lžím starších synů, že živou vodu obstarali oni. Avšak ve věži navštíví hrdinu vlk, jenž mu přináší potravu, aby přežil. Jedná se tak o druhý výstup pomocníka. Mezitím v druhém dějovém sledu po sedmi letech nechá královna poslat pro

králova syna, jenž byl v jejím zámku a přinesl živou vodu. Pomocným spojovacím prvkem je stříbrný pás, neboť díky vyrytému znamení poznala, kdo ji osvobodil. A protože králi tvrdili jeho dva starší synové, že to byli oni, kdo přinesli živou vodu, král tedy posílá za královnou svého nejstaršího syna, ten souhlasí a odchází. Následuje těžký úkol, přichystaný královnou k odhalení pravého hrdiny. Tímto se spojuje první a druhý dějový sled. Do zámku vedou dvě brány a dva mosty, jeden železný a druhý zlatý. Nejstarší syn krále přijíždí k zámku po železném mostě a kromě toho neví odpověď na královninu otázku, co viděl v zámku, když tam byl pro živou vodu. Královna tak zjistí, že je podvodník a nechá ho zazdít do věže. Díky tomu je nepravý hrdina odhalen a potrestán. Poté královna opět napíše králi, aby jí poslal pravého syna. Následuje odchod druhého nejstaršího syna, avšak ani ten úkol nesplní, a je tak odhalen a potrestán. Když královna napíše králi dopis potřetí, aby poslal svého syna, jenž přinesl mu živou vodu, král zjistí, že oba starší synové byli lháři a podvodníci. Spojovacím prostředkem je zde dopis královniny. Král tedy nechá dojít pro nejmladšího syna v domněnání, že z něho zbyly pouze kosti. Avšak hrdina byl živý díky pomocníkovi, jenž mu nosil do věže jídlo. Poté králi vysvětlil, jak se vše stalo a následně se dověděl o královně a jeho bratrech. Proto ihned vyjel za královnou. Funkce odeslání a odchodu hrdiny je tedy ztrojena. Na rozdíl od svých starších bratrů přijíždí hrdina k zámku po zlatém mostě, neboť když nešetřil svého života pro živou vodu, nešetří ani zlata na mostě. Kromě toho také odpoví na otázku, co viděl v zámku, když zde byl pro živou vodu, a na důkaz vytáhne královnin stříbrný pás. Tímto je pravý hrdina odhalen. Splněním těžkého úkolu je tak nedostatek odstraněn a hrdina se žení s královnou.

2.4 Živá voda / Das Wasser des Lebens (Grimmové)

Pohádku bratři Grimmové uvedli nejprve roku 1815 v druhém svazku prvního vydání, poté vyšla v roce 1819 ve vydání druhém. Text báčorky je složen ze dvou verzí. První pochází z Hesenska, druhá z Paderbornu. Obě varianty slyšel Wilhlem Grimm roku 1813 v Bökendorfu. O zradě starších bratrů

a o odhalení skutečného stavu věci pojednává také pohádka od Wilhelma Wissera „Vogel Phönix“.⁶⁸ Avšak na rozdíl od Grimmovské verze nebyla tak známá.

Také pohádka Grimmů se skládá ze dvou dějových sledů, které mají společné zakončení. Ve výchozí situaci prvního dějového sledu je uveden král, jenž je těžce nemocný a nikdo ho nedokáže vyléčit. Nemoc krále tak představuje nedostatek. Jednou jeho tři synové potkají v zámecké zahradě starého muže, který, když se od nich dozví o nemoci jejich otce, řekne princům o živé vodě, prostředku, který každého uzdraví. Avšak je těžké ji najít. Nejstarší syn se rozhodne, že půjde živou vodu hledat, a proto odchází za králem, aby mu dovolil odejít. Důvodem, proč chce nejstarší princ živou vodu najít, je, že se tak stane nejoblíbenějším synem krále a zdědí říši. Následuje odchod nejstaršího prince. Na cestě potká trpaslíka, jenž se ho ptá, kam tak spěchá. Vyptáváním je princ podroben *zkoušce*, přičemž jde o přípravu na získání kouzelného prostředku. Avšak nejstarší bratr odpoví pyšně a za to je trpaslíkem zaklet ve skalách, kde při projíždění uvízne. Poté chce vyjet hledat živou vodu druhý nejstarší syn, jehož motivací k obstarání léčivého prostředku je získat otcovu říši. Nakonec i on odchází hledat živou vodu a potká trpaslíka, na jehož otázku odpoví také pyšně. Kvůli tomu je zaklet ve skalách stejně jako jeho bratr. Když se princové nevrací, odchází hledat vodu nejmladší syn. Také nejmladší princ potká na cestě trpaslíka. Avšak na rozdíl od svých bratrů mu odpoví, že hledá živou vodu pro svého nemocného otce. Funkce odchodu hrdiny a podrobení zkoušce je tak ztrojena. Díky tomu, že hrdina trpaslíkovi odpoví slušně, se dozví, že živá voda pramení ve studně v zakletém zámku. Udělením rady má postava trpaslíka funkci *pomocníka*. Aby se ale nejmladší princ dostal do zámku, dostává od trpaslíka ještě železný prut, jímž si otevře bránu, a dva bochníky, kterými nasytí dva lvi, hlídající vchod. Darováním kouzelných předmětů hrdinovi se stává trpaslík také *dárce*m. Poté jde nejmladší syn do zámku. Hrdina se tak přemísťuje na místo, kde se nachází hledaný předmět. Uvnitř zámku nejprve objeví velký pěkný sál a v něm zakleté prince. Zde také hrdina uvidí meč a chléb, které si vezme s sebou. V dalším pokoji potká nejmladší syn princeznu, která má radost, že je vysvobozena. Princ tak

⁶⁸ SCHERF, W. *Lexikon der Zaubermärchen*. Stuttgart: Kröner, 1982. ISBN 3-520-47201-5. S. 423–424.

získává celou její říši a za rok se s ní smí oženit. Poté mu princezna prozradí, kde najde kašnu s živou vodou. Vysvobozením princezny začíná druhý dějový sled, v němž se objevuje *druhý nedostatek*. Aby hrdina získal princeznu, musí přijet za rok a splnit úkol. Pokračuje první dějový sled. Princ vstupuje do třetího pokoje, kde uvidí postel, a protože je unavený, lehne si do ní a usne. Když se hrdina probudí, odbíjí tři čtvrtě na dvanáct. Princ rychle utíká ke kašně nabrat živou vodu a spěchá ze zámku pryč, neboť brána se o půlnoci opět zavře. Obstaráním živé vody je počáteční nedostatek zlikvidován. Následuje návrat hrdiny domů. Po cestě potká nejmladší princ opět trpaslíka, jenž mu poradí, jak použít meč a chléb, které v zámku našel. Jedná se o druhý výstup pomocníka. Kromě toho osvobodí na žádost prince jeho dva starší bratry, jež jsou uvězněni ve skalách, ale také ho před nimi varuje. O zakletí svých bratrů se hrdina dozvídá od trpaslíka v podobě přímé řeči. Když starší bratři přichází, vypráví jim nejmladší princ o živé vodě, kterou získal, a o princezně, již vysvobodil a se kterou se za rok ožení. Poté se všichni po cestě domů ocitnou v zemi, kde je hlad a válka. Hrdina poskytne králi této země svůj meč, kterým je protivník poražen, a chléb, díky kterému je nasycen lid. Když nastane opět mír, vezme si princ meč a chléb zpět a pokračují v cestě domů. Avšak přijedou ještě do dvou zemí, kde je válka a hlad. Hrdina opět půjčuje králům meč a chléb. Tímto princ zachrání tři říše. Zatímco se všichni plaví na lodi domů, princ usnul a jeho starší bratři mu mezitím vymění živou vodu za vodu mořskou. Příčinou záměny vody je závist a pomstychtivost bratrů. Kvůli tomuto zlému chování mají oba starší bratři funkci *škůdců*. Když král zjistí, že ho jeho nejmladší syn oklamal a dal mu vodu mořskou, po které se mu ještě více přitížilo, uvěří lži starších synů, a sice si, že ho chtěl nejmladší princ otrávit. Obstarání živé vody si tak přivlastňují starší bratři. O záměně je hrdina informován následně bratry, kteří se mu vysmívají. Nejmladší syn nemůže otci říci pravdu, neboť mu bratři vyhrožují smrtí. Kvůli tomu, že je král přesvědčen o tom, že ho chtěl nejmladší syn zabít, se rozhodne spolu se dvorem nechat ho zabít lovcem, až pojedou na lov. Avšak princ se od lovce o uloženém úkolu dozví, neboť lovec není schopen ho zastřelit. Nakonec hrdinu nechává odejít do lesa. Po čase přijdou králi tři vozy s dary, zlatem a drahokamy, které jsou adresovány nejmladšímu princovi od tří králů, kterým pomohl. Díky tomu začne král přemýšlet o princově nevinosti.

Když se král dozví od lovce, že nejmladší princ žije, je rád a udělí synovi milost. Mezitím v druhém dějovém sledu nechá princezna postavit cestu před svým zámekem celou ze zlata a řekne svým lidem, že pouze ten, který po té cestě přijede, je pravý ženich a má být vpuštěn dovnitř zámku. Tímto je uložen úkol k získání princezny a poznání pravého hrdiny. Následuje spojení prvního a druhého dějového sledu. Když uplyne skoro rok od vysvobození princezny, rozhodne se nejstarší princ jet za princeznou a vydávat se za jejího zachránce. Záměrem prince je získat říši princezny. Jakmile nejstarší syn uvidí, že je cesta ze zlata, usoudí, že by byla škoda po ní jet, a tak přijede k zámku vedle cesty. Tímto je odhalen *nepravý hrdina*. Poté vyjede za princeznou druhý nejstarší syn, také on přijede vedle cesty, neboť mu přijde škoda, šlapat po zlatě. Také on je odhalen. Když uplynul přesně rok od návštěvy zakletého zámku, vydává se za princeznou nejmladší princ, neboť u ní chce zapomenout na svůj žal. A protože na ni neustále myslí, nevšimne si zlaté cesty a přejede po ní až k zámku. Tímto je odhalen *pravý hrdina*, jenž splnil úkol. Hrdina tak získává princeznu a její království, přičemž je nedostatek likvidován. Po svatbě se princ dozví od princezny, že mu jeho otec odpustil, a proto se za ním vydává, aby mu řekl vše, jak ho jeho bratři podvedli a on musel mlčet. Král chtěl starší syny potrestat, avšak stihli utéct na moře a už se nevrátili.

Stejně jako „Živá voda“ od Erbena, také Grimmova pohádka pojednává o hrdinovi, jenž je po obstarání živé vody pro svého nemocného otce podveden dvěma staršími bratry, kteří si získání léčivého prostředku přivlastňují. Obě verze tak mají dějové jádro společné. Avšak dále se podání odlišují. Přestože se obě pohádky skládají ze dvou dějových linií, mající společné zakončení, a počet jejich funkcí je přibližně stejný, najdeme v kompozici několik změn. Například na začátku pohádky, poté, co vznikne nedostatek, se v Erbenově verzi král obrací na své syny s prosbou, aby mu opatřili léčivý prostředek, zatímco v Grimmově podání přichází synové sami za králem a prosí ho, aby jim dovolil hledat živou vodu. Také spojovací prostředek těchto dvou funkcí je jiný. V Erbenově verzi se král dozví o živé vodě prostřednictvím snu, kdežto v Grimmově podání řekne královým synům o léčivé vodě starý muž, kterého potkají v zahradě. Další rozdíl následuje po funkci odchodu (nepravého) hrdiny. Zatímco v Grimmově verzi

končí oba nejstarší synové hledání živé vody ve skalách, kde byli zakleti, neboť neobstáli při zkoušce budoucího pomocníka, v Erbenově pohádce podlehnou dva nejstarší princové pokušení v podobě peněz a krásných pannen, a tím jejich cesta končí. Avšak v Grimmově podání potkají pomocníka všichni tři synové, kdežto u Erbena se s pomocníkem setká pouze nejmladší princ. Také způsob, jakým se hrdina dostane na místo s hledaným předmětem, se liší. V Erbenově pohádce pomáhá hrdinovi létající vlk, kterým je přenesen na zámek, v Grimmově verzi přichází na zámek hrdina sám, ale aby se dostal dovnitř, použije předměty, jež dostal od dárců. Stejně jako v Grimmově pohádce, také u Erbena dojde v zámku k získání živé vody a vysvobození princezny. Avšak v německé verzi nejprve hrdina objeví princeznu, která mu prozradí, kde přesně se živá voda v zámku nachází. Další rozdíl najdeme ve funkci návratu hrdiny domů. Zatímco v Erbenově podání potká nejmladší syn po cestě domů své starší bratry, vedené na šibenici, v Grimmově pohádce prosí hrdina pomocníka, jež potkává na cestě, aby jeho bratry vysvobodil ze zakletí, a mohli se tak všichni vrátit domů. Poté následuje funkce, kdy hrdina informuje bratry o získání živé vody a o vysvobození princezny. Avšak v Erbenově podání je hrdina staršími bratry na získání hledaného prostředku vyptáván a navíc bratři o vysvobození princezny nevědí. V Grimmově verzi pak všichni tři synové při návratu postupně přichází do tří zemí, kde je válka a hlad, proto hrdina půjčuje králům svůj kouzelný meč a chléb, díky nimž vyhrají. Tato scéna v Erbenově pohádce chybí. Také se liší funkce oklamání hrdiny škůdcem. V Erbenově podání je živá voda zaměněna za vodu otrávenou, avšak u Grimmů je vyměněná za vodu mořskou. Další rozdíl představuje trest krále, poté co se domnívá, že ho jeho nejmladší syn chtěl otrávit. V Erbenově podání nechá král hrdinu zadržet do věže, kdežto v Grimmově verzi ho nechá zabít lovcem. V obou pohádkách hrdina přežije, neboť nejmladšího syna, zadržného ve věži, navštěvuje vlk, který mu přináší potravu, a v německém podání je hrdina lovcem od smrti ušetřen. Také situace, kdy král zjistí nevinnost hrdiny, se v obou verzích liší. Zatímco v Grimmově podání k tomu dojde pomocí vozů plných zlata a darů, které hrdinovi poslali za odměnu tři králové, když jim princ pomohl v boji. V Erbenově verzi zjistí král, že je jeho syn nevinný, z dopisů od královny, kterou hrdina vysvobodil, zatímco byl v jejím zámku pro živou

vodu. Kromě toho se od ní ještě dozvídá, že jeho starší synové jsou podvodníci a byli potrestáni. Na rozdíl od Erbenova podání u Grimmů k potrestání škůdců nedošlo, neboť stihli utéct na moře. Jedná se tak o vybočení z pohádky na základě vlivu umělé literatury. Důležité je také zmínit, že zatímco v Erbenově pohádce královna přikazuje králi, aby jí poslal svého syna, jenž ji vysvobodil, v Grimmově podání odchází princové za princeznu sami, bez odeslání. Další odlišnost najdeme v úkolu, uloženém královnou. U Grimmů musí hrdina přijet k zámku po zlaté cestě, nikoli vedle ní, aby získal princeznu. V Erbenově verzi vedou k zámku dva mosty, zlatý a železný. Přičemž pravý hrdina se zjistí podle toho, že přijede po železném mostě. Zatímco v Erbenově pohádce byl král informován o záměně živé vody staršími bratry již před oženěním hrdiny s princeznou, v Grimmově verzi se o tom dozví až na konci pohádky, po svatbě hrdiny.

Také z hlediska motivace jednání postav najdeme v obou verzích určité rozdíly. Například v Erbenově podání posílá král své syny pro živou vodu, neboť ho jednoho dne rozbolely oči tak, že nemohl vyjít na světlo. Zatímco v Grimmově verzi potřebuje král živou vodu, protože je těžce nemocný. Také motivace dvou nejstarších synů k odchodu pro léčivý prostředek se trochu liší. V Erbenově pohádce chtějí synové najít živou vodu, aby pomohli otci se uzdravit, kdežto u Grimmů chtějí nejstarší princové kromě pomoci otci také získat jeho říši. Další odlišnost najdeme v motivaci jednání pomocníka. Zatímco v německé pohádce pomáhá trpaslík hrdinovi získat živou vodu, neboť mu jako jediný z bratrů odpověděl na otázku slušně, v Erbenově podání představuje pomocníka vlk, jenž jako převtělený duch nebožtíka, za kterého hrdina zaplatil dluhy, se chce odvděčit. Také příčina, proč princ vstoupil dovnitř zámku, je trochu odlišná. Kromě toho, že se tím podmiňuje osvobození princezny, v Grimmově verzi musí hrdina jít dovnitř, aby našel živou vodu, kdežto u Erbenova princ vodu získal už na dvoře a dovnitř zámku vstupuje ze zvědavosti. Avšak motivace starších bratrů zaměnit živou vodu je v obou pohádkách stejná, a sice závist mladšímu bratrovi. Další shodu najdeme v uložení úkolu vysvobozenou princeznou (královnou), která tak chce odhalit pravého hrdinu od falešných.

V obou pohádkách najdeme také několik rozdílů z hlediska postav. Například postava pomocníka je v Erbenově verzi zastoupena létajícím vlkem,

zatímco v Grimmově podání vystupuje jako pomocník trpaslík, jenž plní také funkci dárce, neboť hrdinu obdaruje železným prutem a dvěma bochníky. Tyto předměty se v české pohádce neobjevují. Na rozdíl od Erbenovy pohádky se v Grimmově verzi vyskytuje ještě druhý pomocník, a to starý muž, od něhož se princové dozvědí o živé vodě na začátku děje. Avšak v obou podáních se objevuje král s nedostatkem v podobě nemoci. Stejně jako v německé verzi, i Erbenův král má tři syny, kteří jsou z hlediska vlastností stejní. Dva starší bratři jsou chamtiví a zlí a nejmladší je dobrosrdečný. Také zvířata, vystupující v pohádkách, se liší. Zatímco v Erbenově podání se v zakletém zámku objevuje dvanáctihlavý drak, u Grimmů hlídají zámek dva lvi. Další rozdíl představují dvě krásné panny, které zlákají v Erbenově pohádce oba starší bratry ke hře. Tyto postavy v německé verzi nenajdeme. Zatímco u Erbena se v zámku nachází dvanáct krásných princezen, v Grimmově podání hrdina objeví zakleté prince, jejich počet ale není znám. Dále v Erbenově verzi nevystupuje postava lovce a tři králové, kteří hrdinu odmění dary za to, že jim pomohl vyhrát války. Avšak v obou pohádkách se objevuje princezna (u Erbena královna), jež je hrdinou vysvobozena a která následně ukládá úkol. Na rozdíl od Grimmova podání má královna s hrdinou po vysvobození syna. Stejně jako Grimmové je i Erben z hlediska popisů postav stručný. Tyto rozdíly vypovídají o tom, že zatímco Grimmové používají motivy umělé literatury, Erben využívá magických čísel a motivů mytologických.

Na rozdíl od Grimmů se v Erbenově pohádce objevuje kromě studny s živou vodou také studna vodou mrtvou. Jedná se tak o mytologické motivy, které se vztahují k zrození a smrti. Pojem „živá voda“ představuje životodárnou sílu. Všeobecně je voda považována za zdroj života. Na druhou stranu „mrtvá voda“ způsobuje smrt, tedy konec bytí. Další mytologický motiv představuje u Erbena postava nebožtíka, jenž se v Grimmově podání neobjevuje. Tento motiv odkazuje k okruhu lidových látek o zemřelých. K nim se vztahuje například návrat mrtvého. Královský syn zaplatí dluhy za nebožtíka a nechá ho pohřbit. Vděčnost zemřelého se projevívá tím, že se z něj stane vlk, jenž pomůže hrdinovi. Pohřbení zemřelého je výrazem úcty k mrtvému a respektu k věčnosti. To se shoduje se všeobecnými náboženskými principy. Na rozdíl od Grimmovy pohádky se v Erbenově „Živé

vodě“ objevuje více mytologických prvků. Avšak v Grimmově podání se vyskytuje více motivů, které ukazují na vliv umělé literatury.

Stejně jako v Erbenově verzi, také v Grimmově podání je prostředí popsáno stručně a věcně. Díky tomu působí děj napínavěji a je zdůrazněna jeho podstata. Krajinové líčení je zasazeno do rámce dějového pohybu. V obou verzích je také dodržena místní a časová neurčitost. Erbenova i Grimmova pohádka začíná formulací: „*Byl jeden král a měl tři syny.*“⁶⁹ a „*Byl jednou jeden král,[...].*“⁷⁰ Přesto se tyto varianty „Živé vody“ v popisu prostředí nepatrně liší. Erbenův popis je trochu rozvinutější, neboť sběratel se snaží přiblížit se vypravování venkovského lidu. Například: „*Potom přišli na krásnou velikou louku, rostla na ní tráva hedvábná.*“⁷¹, nebo když je královna vysvobozena: „*Celá ta křišťálová hora zazelenala se radostí a kolem ní, kde dřív byla poušť, povstalo veliké krásné město, a vněm bylo plno lidí...*“; Další rozdíl najdeme v popisu místa, kde se nachází živá vody. Zatímco v Grimmově verzi je hledaný prostředek umístěn v zakletém zámku, v Erbenově podání se nachází v zámku z čistého stříbra na křišťálové hoře. Také popis pokojů na zámku se liší. U Erbena najde hrdina v prvním pokoji spícího draka, v další místnosti uvidí dvanáct spících pannen a v třetím pokoji potká krásnou královnu, zatímco v Grimmově pohádce objeví hrdina v prvním pokoji zakleté prince, v druhém vysvobodí princeznu a ve třetím pokoji uvidí postel. Další odlišností z hlediska prostředí je, že v Erbenově pohádce nepraví hrdinové skončí svoji úlohu hledání živé vody ve městě, kdežto v Grimmově podání jsou zakleti ve skalách. Rozdíl také najdeme ve způsobu návratu hrdiny s bratry domů. Zatímco v Grimmově verzi plují na lodi po moři, v Erbenově pohádce se bratři vrací po souši. Také z hlediska časového údaje se obě varianty odlišují. Zatímco v Grimmově pohádce se hrdina setkává s princeznou po roce od jejího vysvobození, v Erbenově podání je uvedeno magické číslo sedm let. Kromě toho básník výjimečně využívá naturalistického

⁶⁹ ERBEN, K. J. *České pohádky*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1947. S. 18.

⁷⁰ GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Wiesbaden: Vollmer Verlag, [1960?]. S. 392.

⁷¹ ERBEN, K. J. *České pohádky*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1947. S. 20. Neuvedu-li níže jinak, cituji z tohoto vydání.

popisu, například: „*A tu vidí podle mostu ve příkopě mrtvé lidské tělo. Bylo už napolou shnilé a od ptáků a divé zvěře rozedrané.*“

V Erbenově „Živé vodě“ se objevuje více deminutiv, zvolání a přímých oslovení. Například: „*matička*“, „*synáček*“, „*Matičko, co je to?*“, „*Jed, synu můj!*“, „*Milé děti! Všichni tři nemůžete jít!*“ Inspiraci pro pohádkový jazyk našel sběratel v lidové řeči. Proto Erben vypravuje v krátkých, prostých větách a vyhýbá se souvětím, neboť zpozoroval, že se lid vyjadřuje stručně a přímo. Jako příklad uvádím: „*Královič k tomu svolil, vzal kostky, zamíchal, hodil na stůl a – prohrál sebe samého.*“ Oslovením a krátkými, prostými větami se řeč i děj aktualizují a je také dosažena dramatická intenzita. V Erbenově podání se neobjevují vulgární slova. V pohádce najdeme také přirovnání („... *tak blízko přijel, co by třikrát z luku vystřelil, [...].*“ nebo „... *plakal radostí jako dítě.*“), elipsy („... *na dvoře najdeš dvě studnice, mají zlaté okovy; v té nalevo je mrtvá voda, v té napravo je voda živá.*“) či pohádkové kolokace („... *letěli přes hory dolů, přes vody brody...*“). Také volba slov a stavba věty se podílí na vykreslení atmosféry („... *mrtvé lidské tělo [...]. od ptáků a zvěře rozedrané.*“). Vše je u Erbena vyvážené a umírněné. S jazykem pracují podobně i bratři Grimmové, kteří se vyjadřují stručně a výstižně. Také oni používají krátké a holé věty, takže děj vyjadřuje rychlý spád. Na rozdíl od Erbena se v jejich podání neobjevuje tolik dialogů a přímých oslovení, ale přesto často používají přímou řeč. Zatímco Grimmové kladou důraz především na obsah, Erben se kromě obsahu zaměřuje také na jazykovou stránku. Díky tomu jsou básnickovy pohádky mírné a lyrické. Kdežto Grimmovské pojetí je blíže folklórní realitě a působí drsněji. To se projevuje také ve volbě slov, které jsou neutrální až hanlivá („*Ty skrčku, [...].*“⁷²). Stejně jako Erben, také Grimmové používají zvukomalbu („... *mit der Ruthe schlag dreimal and das eiserne Thor...*“⁷³). Kromě toho je v obou verzích v úvodu použita typická pohádková formule: „*Byl jeden král a měl tři syny.*“ a „*Byl jednou jeden král, [...].*“ Důležité je také zmínit, že na rozdíl od „Čertových tří zlatých vlasů“ chybí v Grimmově „Živé vodě“ na závěr morální

⁷² GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Wiesbaden: Vollmer Verlag, [1960?]. S. 392.

⁷³ Tamtéž, s. 393.

ponaučení. Zatímco v Erbenově podání, poté, co královna osvobodí všechny vězně v jejím království a král zaplatí dluhy každého, kdo mu něco dlužil, vypravěč řekl: „*Škoda, přeškoda, že už je tomu tak dávno: kdyby to bylo dnes, mnohému dlužníku i mnohému věřiteli spadl by s hlavy kámen!*“⁷⁴

⁷⁴ ERBEN, K. J. *České pohádky*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1947. S. 26.

3 Přehled překladů a porovnání ukázek

3.1 Přehled překladů

Překlady pohádek bratří Grimmů se v Čechách začaly objevovat od 30. let 19. století. První překlad do češtiny provedl Jakub Malý, a sice u pohádky „Pták Ohniváč a liška Ryška“, uvedené v souboru „Národní české pohádky a pověsti“ z roku 1838. Přičemž v druhém vydání z roku 1845 je text v hlavních znacích věrnější Grimmově předloze a název je změněn na „Zlatého ptáka“ podle originálu „Der goldene Vogel“. Od 40. let 19. století až do jeho konce vycházely překlady v časopisech.

K prvnímu knižnímu překladu došlo v roce 1913 **Ferdinadem Strejčkem**, jenž přeložil „Dvanáct báchorek bratří Grimmů“. Jedná se tak pouze o výbor Grimmových pohádek. Poté (v roce 1915, 1919, 1925, 1929) vyšla čtyři vydání „Výboru z pohádek bratří Grimmů“ od **Bohumila Vydry a Františka Chmelaře** s podtitulem „pro potřebu školskou i soukromou“. Výbor obsahuje jak poznámky, tak i slovníček. V roce 1929 byly vydány tři výběry **Pavly Wenigové**, a sice: „O Palečkovi a jiné pohádky“, „O Sněžence a jiné pohádky“, „O zlatém ptáku a jiné pohádky“. Až do roku 1961 vychází pouze výběry nebo i jednotlivě tisknuté pohádky. Jedná se tak buď o překlady neupravené, částečně upravující krutosti či úplné literární adaptace. Kromě toho je většina určena pro dětského či mladšího čtenáře.⁷⁵

Prvním úplným překladem jsou „Německé pohádky“ od **Heleny Helceletové**, vydané roku 1961 Státním nakladatelstvím krásné literatury a umění. Avšak tato edice není primárně určena dětskému čtenáři, neboť zachovává všechny krutosti a vulgarismy. Svazek je přeložen podle originálu *Kinder- und Hausmärchen* z roku 1957. Důležité je zmínit, že kniha neobsahuje komentář, dětské legendy a předmluvu Grimmů. Díky tomu se jedná o komentované čtenářské vydání, nikoli o kritické vědecké vydání. Kromě toho svazek doplňuje předmluva Jaroslava Jecha.

⁷⁵ DAMBORSKÁ, A. *České edice pohádek bratří Grimmů*. [počítačový soubor, online]. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2012 [cit. 3. 12. 2015]. <http://theses.cz/id/v1461w/Ceske_edice_pohadek_bratri_Grimmu_bc.pdf>. Bakalářská diplomová práce. S. 17.

V roce 1969 vydává SNDK výbor „Pohádky bratří Grimmů“, přeložený **Marií Kornelovou**. Kniha obsahuje sedmdesát sedm pohádek a ediční poznámku, v níž překladatelka nejprve stručně uvádí vznik německé sbírky „Kinder- und Hausmärchen“ a poté představuje a odůvodňuje autorské úpravy, jež byly v některých pohádkách provedeny. Jak Kornelová v ediční poznámce uvádí, do výboru, jenž je primárně určen dětskému čtenáři, nebyly zařazeny pohádky s krutým dějem.⁷⁶ Byly vybírány texty, poutavé pro dnešní dětské čtenáře či texty charakteristické pro německé prostředí. Naopak byly vypuštěny pohádky, které jsou u nás často známé díky českým sběratelům lidové slovesnosti. Překlad vychází z německého originálu „Kinder- und Hausmärchen“ z roku 1961. Ve výboru se objevují tři typy překladu, a sice věrné originálu, s menšími i většími úpravami a zcela převyprávěné. Dokonce i u některých vybraných pohádek byla krutost zmírněna. Změněny nebo vypuštěny byly také neúměrné tresty či zbytečné drastičnosti. Avšak šlo-li o magický úkon, musely být ponechány, neboť jak uvádí Kornelová: „*Magický zákon je neosobní a nezná soucitu.*“⁷⁷ Obměněny či vynechány byly také děsivé rekvizity. Kromě toho byly upraveny i detaily, jež zkreslovaly povahu hrdiny. Také přílišné didaktizující tendence, nářky či bolestné projevy byly omezeny. České podání se vrací k prvnímu vydání pohádky Grimmů či k prostší a cennější podobě textu, kterou bratři přejali z cizího zápisu. U řetězových pohádek byly dokonce přiřčeny další epizody z jiné varianty nebo nová zakončení. V roce 2002 vyšla nezměněná reedice, v níž byly vysvětleny některé dnes už neobvyklé výrazy. Mezi lety 1970–1981 byly vydávány útlejší výběry pro děti, přeložené Helceletovou a Kornelovou.

V roce 1988 vyšlo v Odeonu druhé kompletní vydání „Pohádek“, které bylo přeloženo **Jitkou Fučíkovou**. Jedná se o přímý překlad z německého originálu „Kinder- und Hausmärchen“ z roku 1980. Dokonce jsou zachovány i veršové pasáže, přičemž část přeložila M. Jacobsenová. Kniha obsahuje všech dvě stě čísel a doslov Jiřího Stromšíka, v němž se nejprve pojednává obecně o původu pohádek, poté o jejich vývoji v průběhu staletí a počátku sběru lidové slovesnosti.

⁷⁶ GRIMM, J., GRIMM, W. *Pohádky bratří Grimmů*. 2. vyd. Překlad M. Kornelová. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01097-6. S. 354.

⁷⁷ Tamtéž, s. 355.

Na konec se Stromšík zabývá postavením pohádek v dnešní době. Na rozdíl od překladu Kornelové chybí v knize vysvětlení některých výrazů, neboť Fučíková zachovala i většinu archaismů či hovorových výrazů.

Od roku 1993 vychází v Egmontu převyprávění Gisely Fischerové „Nejkrásnější pohádky bratří Grimmů“, které bylo přeloženo **Dagmar Klementovou**. Kniha obsahuje třináct pohádek, jež jsou vhodné pro malé čtenáře jak svoji úpravou některých krutých scén, tak i úpravou grafickou.

Překlady pohádek Grimmů vydávalo také nakladatelství **Aventinum**, přičemž poslední vydání představují „Pohádky bratří Grimmů“ z roku 2003, které přeložil Karel Herman a K. Pavlíková.⁷⁸

Také nakladatelství **Brio** vydává překlady Grimmových pohádek. V roce 1995 byl vydán výbor „Pohádky bratří Grimmů“, přeložený Ivou Daňkovou. Kniha obsahuje sedmdesát sedm pohádek. Kromě toho vydavatelství publikovalo v roce 2004 tzv. kompletní malé vydání „Pohádek bratří Grimmů“, jež představuje padesát báčerek, vybraných samotnými Grimmy. Výbor je přeložen J. Fučíkovou a zahrnuje i předmluvu Grimmů, kterou bratři napsali pro původní německé vydání a jež byla poprvé přeložena do češtiny, a sice Milanem Kolářem.⁷⁹ Z tohoto malého vydání vychází soubor „Pohádky“, jenž byl vydán roku 2011. Výbor je tvořen sedmnácti známými pohádkami.

V roce 2011 vydalo nakladatelství Euromedia Group – Knižní klub výbor „Nejkrásnější pohádky bratří Grimmů“, přeložené Alenou Bezděkovou. Soubor obsahuje sedmnáct pohádek, přičemž texty jsou přímým překladem z německého originálu „Kinder- und Hausmärchen“ z roku 1857, jak je uvedeno v tiráži. Zajímavé je, že texty jsou určené dětem, přestože nejsou cenzurované.

3.2 M. Kornelová: Živá voda

Srovnáme-li Grimmovu pohádku „Živá voda“ s českým překladem M. Kornelové zjistíme, že se obě verze liší z několika aspektů. Například z hlediska kompozice. První rozdíl najdeme ve funkci, kdy se nejmladší syn

⁷⁸ DAMBORSKÁ, A. *České edice pohádek bratří Grimmů*. [počítačový soubor, online]. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2012 [cit. 3. 12. 2015]. <

http://theses.cz/id/v1461w/Ceske_edice_pohadek_bratri_Grimmu_bc.pdf>. Bakalářská diplomová práce. S. 21.

⁷⁹ Tamtéž, s. 22.

rozhodl odejít hledat živou vodu. Zatímco v Grimmově verzi ho král musel nechat jít, v českém překladu král nejprve nejmladšího prince nechce pustit, neboť má strach, že by mohl přijít o posledního syna. Avšak poté, co princ slíbí, že se poohlédne i po bratrech, otec syna pustí. Přičemž stejným způsobem reagoval také král v Erbenově „Živé vodě“.

Další odlišnost představuje následek za to, nestihne-li hrdina obstarat živou vodu v zakletém zámku do dvanácté hodiny, bude spát ve velké síni s ostatními princí, kdežto v Grimmově podání je uvedeno, že bude hrdina v zámku uvězněn. Zatímco Grimmův hrdina prochází nejprve pokoji v zámku, aby se dostal k živé vodě, v překladu mohl jít nejmladší princ hned do zahrady pro léčivou vodu, avšak protože byl zvědavý, kdo v zámku bydlí, rozhodne se jít dovnitř. Zde se Kornelová inspirovala Erbenem, u něhož hrdina také vstupuje do zámku ze zvědavosti. Také funkce, v níž je vysvobozena princezna, se liší. V Grimmově pohádce objeví hrdina v jednom pokoji princeznu, která je vzhůru a těší se na svého zachránce. Poté nejmladšího prince políbí a sdělí mu, že ji vysvobodil, a zdědil tak její království, ale svatba bude až za rok, kdy za ní musí přijít. Nakonec mu prozradí, kde se v zámku nachází studna s živou vodou. Zatímco v překladu Kornelové najde hrdina v pokoji lůžko se zlatými sloupky a v něm spící princeznu, která byla velmi krásná. Také tato scéna se podobá Erbenově verzi. Avšak zatímco v Grimmově podání jde hrdina od princezny do dalšího pokoje, kde usne v posteli, v českém překladu princ vdechne vůni princezniných vlasů a usíná na její podušce. Když ale odbíjí hodiny, probudí se, políbí ji a utíká pro živou vodu. V tom se princezna probudí a řekne hrdinovi, že ji vysvobodil a za to získá její království, ale musí se vrátit do roka a do dne, potom bude svatba. Další rozdíl představuje podmínka, která je v překladu Kornelové navíc. Než bude svatba, nesmí princ nikomu o ní říkat, jinak zapomene její tvář a ona jeho, a tudíž by hrdinu nemusela poznat. Kornelová mimo jiné přidává scénu poté, co je nejmladšímu princí useknuta pata zavírající se bránou, a sice při sedlání koně mu ukápnou trochu živé vody na patu a ta se zahojí. Tímto je drastická scéna upravena pro dětského čtenáře.

Také návrat hrdiny domů se trochu liší. Zatímco v Grimmově pohádce potká hrdina po cestě domů podruhé trpaslíka, který když uvidí meč a chléb,

poradí princí, jak je uplatnit. V překladu nejmladší syn přenocuje během návratu v jeskyni a ukrojí si z chleba, když však ráno uvidí, že je chléb opět celý, zjistí, že je kouzelný. Poté se hrdina setká s trpaslíkem, kterému ukazuje svůj kouzelný meč a chléb. Další rozdíl najdeme ve způsobu, jakým se nejmladší princ dozví o svých starších bratrech. V Grimmově podání se na ně hrdina trpaslíka ptá. Kdežto u Kornelové o zakletých bratrech řekne princí sám trpaslík. Také návrat starších bratrů je odlišný. V Grimmové verzi přijdou bratři za nejmladším princem, zatímco v překladu jde za nimi do skal hrdina. Důležité je také zmínit, že v Grimmově pohádce se všichni bratři vrací domu lodí po moři, avšak u Kornelové musí po cestě domů přenocovat v lese. Tímto se překlad podobá Erbenově verzi, ve které královi synové přenocují po cestě domů ve městě.

Také informování starších bratrů hrdinou o tom, co se stalo, je rozdílné. V Grimmově pohádce řekne nejmladší princ svým bratrům pouze o obstarání živé vody, avšak u Kornelové jsou bratři informováni také o získání kouzelného meče a chleba. Na rozdíl od Grimmovy verze starší bratři žádají hrdinu, aby jim dal živou vodu a zatím jel vysvobodit nějakou princeznu. Díky tomu jim princ nakonec řekne vše o vysvobozené princezně, avšak tímto poruší podmínku a zapomenou na sebe.

Zatímco v Grimmově pohádce přijdou všichni tři královi synové po cestě domů do tří zemí, kde je válka a hlad, a hrdina tak půjčí králům svůj meč a chléb, Kornelová tuto scénu poněkud pozměnila. Když tři princové přijíždí do první země, sám nejmladší syn ukrájí lidu z chleba. Kromě toho chce král této země kouzelný chléb od hrdiny odkoupit, avšak nakonec je mu pouze půjčen. V další zemi sám hrdina použije meč k poražení nepřítele, za což je zaveden ke králi, jenž mu nabízí dary. Ty ale nejmladší princ odmítá. Ve třetí zemi najdou zraněného krále z lovu, kterému hrdina dá trochu živé vody. Když je král uzdraven, nabídne nejmladšímu princí za odměnu princeznu, kterou hrdina také odmítne.

Kromě toho v překladu Kornelové chybí odsouzení hrdiny králem, poté co je živá voda zaměněna. Místo toho nejmladší syn sám odchází. Jak již bylo řečeno, Kornelová některé drastické scény kvůli dětským čtenářům vypustila. Dále v překladu hrdina není informován staršími bratry o výměně živé vody a o jejich zlém úmyslu. Na rozdíl od Grimmova podání je hrdinovi vyměněn také

kouzelný meč, o jehož záměně se nejmladší syn dozvídá od trpaslíka, kterého potká, když utíká z domova, poté co byl bratry obelstěn.

Také důvod hrdiny, proč projel po zlaté cestě, je odlišný. V Grimmově pohádce byl nejmladší princ smutný a těšil se za princeznu tak, že si zlaté cesty ani nevšiml, kdežto u Kornelové se hrdina domnívá, že je silnice ze zlata, neboť ho princezna už čeká a chce ho tímto způsobem uvítat.

Další odlišnost najdeme v závěru pohádky. Zatímco v překladu Kornelové se svatby hrdiny s princeznou účastní princův otec a králové, kterým hrdina pomohl, v Grimmově podání tomu tak není. Posledním důležitým rozdílem je, že v českém překladu chybí snaha krále potrestat starší bratry za jejich špatné chování.

Z hlediska motivace jednání postav se obě verze nijak neliší. Avšak co se týče vystupujících postav a atributů, najdeme v pohádkách několik rozdílů. Na rozdíl od Grimmovy pohádky se v překladu Kornelové objevují princezny dvě, a sice druhou nabízí hrdinovi král, kterému princ pomohl se uzdravit. Další odlišnost představuje postava pomocníka v podobě trpaslíka, jenž se v českém překladu objevuje třikrát na rozdíl od Grimmova podání. Potřetí přichází trpaslík hrdinovi na pomoc, když odešel z domu, poté co mu bratři vyměnili vodu. Trpaslík tak hrdinovi pomáhá přežít, neboť mu poskytuje příbytek a jídlo. Tímto se překlad podobá Erbenově verzi, ve které pomocník v podobě vlka pomáhá hrdinovi, jenž je zadržován ve věži, přežít, neboť mu přináší jídlo.

Co se týče atributů, představuje první rozdíl kouzelný prut. Kromě toho, že jímž hrdina otevře bránu zakletého zámku, má v překladu Kornelové ukázat také cestu na rozcestí, a díky tomu se hrdina dostane k zámku s živou vodou. Na rozdíl od Grimmovy verze jsou kouzelné předměty pojmenovány, a sice meč Samoseč a chléb Samorost. Jedná se o další Erbenův vliv, neboť také on pojmenovával postavy či předměty podle toho, čím se vyznačovaly. V překladu se také kromě živé vody objevuje voda spavá. Tímto se Kornelová nechala ovlivnit Erbenem, v jehož verzi se také vyskytuje mrtvá voda. Rozdílná je také nádoba, ve které hrdina převáží živou vodu. V Grimmově verzi je to číše, kdežto Kornelová použila láhev. Další rozdíl představuje voda, která je použita k výměně. Zatímco v Grimmově pohádce je živá voda zaměněna za vodu mořskou, v překladu

Kornelové je vyměněna za hořkou vodu z bahnitě tůně. Rozdílné jsou také dary, kterými je hrdina odměněn třemi králi za pomoc. V Grimmově verzi dostane nejmladší princ tři vozy plné darů, zlata a drahokamů, kdežto u Kornelové získá hrdina kromě vozu s drahocennými dary od prvního krále také truhlici drahého kamení a perel od druhého krále, jenž mu také vrací kouzelný chléb ve zlaté schránce. Třetí král pak princovi nabízí diamantový šperk a žádá ho, aby mu šel na svatbě za svědka. Další odlišnost z hlediska atributů najdeme ve scéně, kdy hrdina jede za princeznu s růží za kloboukem. Tento atribut v Grimmově verzi chybí.

Jak již bylo zmíněno v komparaci v druhé části práce, popis prostředí u Grimmů je stručný a věcný, kdežto Kornelová popis prostředí trochu rozvádí. Jako příklad uvádím scénu, kdy hrdina vstupuje dovnitř zakletého zámku a objeví kouzelný meč a chléb, je popsána takto: „*Vstoupil do veliké klenuté síně, tam seděli okolo kulatého stolu princové i prostí mládenci a spali. Uprostřed stolu ležel bochník chleba. [...] Jak procházel síní k protějším dveřím, něco se na stěně pohnulo a on uviděl, že se tam rozhoupal zavěšený meč. [...] Za prahem už bylo vidět do zahrady, ale princovi to nedalo, chtěl se podívat, kdo v tom zámku bydlí, a pustil se po schodech nahoru. Nahlédl do první komnaty, [...].*“⁸⁰ Zatímco u Grimmů je scéna popsána: „... *vešel do zámku a objevil velký pěkný sál a v něm zakleté prince, kterým stáhl prsteny; a potom vzal meč a chléb, který tu ležel. Dále přišel do jednoho pokoje, [...].*“⁸¹ Také popis pokojů v zámku se liší. V Grimmově pohádce se objevují pokoje dva. V prvním najde princeznu a ve druhém postel. Avšak v překladu Kornelové jsou místnosti tři. V první se nachází truhly plné zlata, perel a drahokamů, v druhé spí na sedadlech dvanáct krásných panen a ve třetím pokoji uvidí postel a v ní spící princeznu. Důležité je zmínit, že také v Erbenově verzi objeví hrdina ve druhém pokoji dvanáct spících panen, které ale leží v posteli. Popis zámku je také více popsán ve scéně, kdy jde hrdina pro živou vodu: „*Králevic tam nabral do lahvice živé vody, prošel zas tou klenutou síní, a už běžel přes nádvoří. Právě když procházel bránou, začalo odbíjet dvanáct a brána se tak prudce zavřela, že mu uštípla kousek paty.*“

⁸⁰ GRIMM, J., GRIMM, W. *Pohádky bratří Grimmů*. 2. vyd. Překlad M. Kornelová. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01097-6. S. 208.

⁸¹ GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Wiesbaden: Vollmer Verlag, [1960?]. S. 393; překlad zde i dále je vlastní.

(Kornelová tamtéž, s. 209) Na rozdíl od Grimmova podání: „*Vyskočil, celý vyděšený, běžel ke studni a nabral vodu do poháru, jenž stál vedle, a spěchal ven.*“ (Tamtéž, s. 393) Dalším příkladem detailnějšího popisu prostředí je: „*Tak spolu jeli a jeli, a když cesta stoupala z údolí do hor, těšili se, že na druhé straně bude už jejich království. Ale místo domů přijeli do zpusťované cizí země.*“ (Kornelová tamtéž, s. 211) Zatímco Grimmové stručně uvádí: „*Potom jeli společně dál a ocitli se v zemi, kde byl hlad a válka...*“ (Tamtéž, s. 394)

V některých případech Kornelová doplňuje Grimmovo vyprávění větami k bližšímu vykreslení děje. Například ve scéně, kdy se nejstarší syn chystá vyjet pro živou vodu: „*A tak si dal osedlat koně a vydal se na cestu.*“ (Kornelová tamtéž, s. 207) Kdežto Grimmové stručně uvádí, že princ vyjel. Další příklad doplnění najdeme, když se trpaslík ptá prince, kam spěchá: „*Po tom ti nic není, skrčku hloupý, hled' si svého,*“ *odpověděl princ hrdopysně a pobodl koně, div mužička neporazil.*“ (Kornelová tamtéž, s. 207) Zatímco v Grimmově verzi stojí: „*Ty skrčku, řekl princ zcela pyšně; po tom ti nic není“; a jel dál.*“ (Tamtéž, s. 392) Doplněná je také odpověď nejmladší prince na trpaslíkovu otázku, zdali ví, kde hledat živou vodu: „*To ještě nevím,*“ *řekl králevic, „ale však já se doptám. Musím ji přinést stůj co stůj, nebo mi otec umře.*“ (Kornelová tamtéž, s. 208) Kdežto v Grimmově verzi odpoví hrdina pouze, že neví. Také uvítání hrdiny poté, co přijede po zlaté cestě, je víc popsáno: „*A hnal koně prostředkem zlaté cesty rovnou k bráně. Našel ji dokořán, projel do nádvoří, tam už ho zdravily fanfáry trubačů a princezna s celým komonstvem vyšla uvítat svého ženicha a příštího pána království. Když vcházeli do zámku klenutou síní, i meč Samoseč se tam na uvítanou rozhoupal, ale králevic ho dnes nechal viset na stěně.*“ (Kornelová tamtéž, s. 215) Na rozdíl od Grimmova popisu: „*Tak jel se svým koněm prostředkem, a když přijel k bráně, otevřela se a princezna ho přijala s radostí a řekla, že je jejím zachráncem a pánem království, a poté se konala svatba.*“ (Tamtéž, s. 396)

Také z hlediska lexikální stránky najdeme v obou verzích několik rozdílů. Kornelová na rozdíl od Grimmů používá rozmanité lexikum. Jako příklad uvádím: „*Však já ji najdu!*“ *a hned se rozeběhl k nemocnému králi a prosil ho, aby mu dovolil vydat se do světa pro živou vodu, jediný lék, který ho může uzdravit.*“

(Kornelová tamtéž, s. 207) Zatímco v německé verzi stojí: „*Chci ji najít!*“ **šel** *k nemocnému králi a prosil ho, aby mu dovolil odejít a hledat živou vodu.*“ (Grimmové tamtéž, s. 392) Nebo: „*Stařeček je těšil.*“ (Kornelová tamtéž, s. 206) Kdežto Grimmové uvádí jednoduše: „*Stařeček řekl.*“ (Tamtéž, s. 392) Kromě toho jsou v překladu občas užitá i přirovnání jako například: „*bledá princezna jako z vosku*“, „*růžová jako květ*“, „*krásná jako z růže květ*“, „*zlatá silnice svítila jako sluncový koberec*“; Kornelová také používá více deminutiv. Například: „*stařeček*“, „*mužíček*“, „*tatínek*“, „*lůžko*“, „*sestřička*“;

Někdy Kornelová také doplní překlad o oslovení jako například: „*Kam tak naspěch, **princi?***“ (Tamtéž, s. 207) Na rozdíl od německé verze: „*Kam tak naspěch?*“ (Grimmové tamtéž, s. 392) Nebo: „*Tatínku, pusťte do světa mne, já vám živou vodu přinesu.*“ (Kornelová tamtéž, s. 207) Zatímco Grimmové uvádí: „*Chci tedy odjet já a hledat vodu.*“ (Tamtéž, s. 392) Další příklad oslovení u Kornelové: „*Neseš, **princi,** neseš?*“ (Tamtéž, s. 210)

Na rozdíl od Grimmovy pohádky je v překladu Kornelové častěji užitá přímá řeč. Například: „*Tys mě vysvobodil, za to budeš pánem mého království i mým, chceš-li mě za ženu.*“ (Kornelová tamtéž, s. 209) Zatímco Grimmové uvádí: „*A potom přišel do pokoje, kde byla princezna, která měla radost, když ho viděla, políbila jej a řekla, že ji zachránil a že má získat celou její říši.*“ (Tamtéž, s. 393) Nebo ve scéně, kdy se vrací ze zakletí hrdinovi bratři: „*Když králevic projel skalní cestou a v zeleném údolí potkal oba bratry, radostně se s nimi přivítal a řekl: „Už nemusíte hledat živou vodu, nesu jí plnou lahev, pojedeme domů.“* (Kornelová tamtéž, s. 210) Na rozdíl od německé verze, kde je uvedeno: „*Jak nyní přicházeli, těšil se nejmladší princ a vyprávěl jim vše, jak se mu dařilo, že našel živou vodu...*“ (Grimmové tamtéž, s. 394)

Na závěr bych chtěla zmínit, že Kornelová ve svém překladu „Živé vody“ vynechala didaktizující tendenci, a sice poté, co trpaslík zakleje oba starší bratry, dodá: „*Tak se vede těm, co si moc věří.*“⁸² Tato věta však byla v překladu vypuštěna.

⁸² Tamtéž, s. 393.

3.3 J. Fučíková: Živá voda

Na rozdíl od M. Kornelové je překlad „Živé vody“ J. Fučíkové až na pár malých odlišností téměř doslovný. Proto co se týče kompozice, postav a jejich motivace jednání jsou obě verze stejné. Rozdíl najdeme především v jazykové a stylistické stránce. Fučíková ve svém překladu více používá přímou řeč. Například: „*Otče, dovol mi odejet hledat živou vodu, neboť ta jediná tě uzdraví.*“⁸³ Zatímco Grimmové uvádí: „[...], šel za nemocným otcem a prosil ho, aby mu dovolil odjet hledat živou vodu, neboť pouze ta ho může vyléčit.“⁸⁴ Nebo „*I rozhodl se druhorozený syn: „Otče, dej mi svolení, chci odejet a hledat pro tebe živou vodu,*“ a v duchu si myslel: „*Je-li můj bratr mrtev, bude království moje.*“ (Fučíková tamtéž, s. 158) Na rozdíl od Grimmova podání: „*I řekl druhý princ: „chci odjet a hledat živou vodu“ a v duchu si pomyslel, je-li bratr mrtev, připadne království mně.*“ (Tamtéž, s. 392) Dalším příkladem převodu do přímé řeči je: „*Za nějaký čas přijely do zámku starého krále tři vozy plné zlata a drahých kamenů pro nejmladšího syna; poslali mu je z vděčnosti ti tři králové, kteří princovým mečem porazili nepřátele a jeho chlebem živili zemi. „Že by můj nejmladší syn byl nevinný?“ pomyslel si starý král.*“ (Fučíková tamtéž, s. 159) Kdežto Grimmové uvádí: „*Za nějaký čas přijely královi tři vozy s dary a zlatem a drahými kameny pro nejmladšího prince; posílali mu je ti tři králové, kterým princ půjčil svůj meč a chléb, pomocí nichž porazili nepřátele a uživilí lid. To zapůsobilo na krále a pomyslel si, že by jeho syn přeci jen mohl být nevinný, a promluvil k lidu.*“ (Tamtéž, s. 395–6)

Zachová-li Fučíková přímou řeč, jež se objevuje v Grimmově verzi, vynechá citoslovce na začátku věty. Například: „*I vyjel, a když dorazil před zámek a uviděl tu krásnou zlatou silnici, blesklo mu myslí: „Byla by věčná škoda, po ní jet,*“ odbočil a ujížděl vpravo vedle ní.“ (Tamtéž, s. 159) Na rozdíl od Grimmova podání: „*... když přišel před zámek a uviděl pěknou zlatou cestu, pomyslel si: „Jej, to by byla škoda, kdybych po tom jel“*“, odbočil a jel vpravo vedle cesty.“ (Tamtéž, s. 396) Nebo: „*A jednou pravil svým lidem: „Kéž by ještě*

⁸³ GRIMM, J., GRIMM, W. *Pohádky*. 2. vyd. Překlad J. Fučíková. Praha: Odeon, 1988. S. 157.

⁸⁴ GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Wiesbaden: Vollmer Verlag, [1960?]. S. 398.

žil, jak je mi neskonale líto, že jsem ho dal usmrtit.“ (Fučíková tamtéž, s. 159) zatímco Grimmové uvádí: „... a řekl svým lidem: „**Ach!** Kéž by ještě žil, jak je mi to srdečně líto, že jsem ho nechal zabít.“ (Tamtéž, s. 396)

Také z hlediska lexikální stránky se Fučíková od Grimmovy pohádky nijak výrazně neliší. Pouze v některých případech použije deminutiva jako například: „*trpaslíček*“ či „*pidimužík*“ místo slova „*trpaslík*“, které používají Grimmové. Další odlišnost představují frazémy, jež Fučíková v překladu často používá. Například: „*i kdyby měl už duši na jazyku*“, „*trčel tam jako přikovaný*“, „*důtklivě mu kladla na srdce*“, „*králi spadl kámen ze srdce*“;

V překladu Fučíková také někdy doplňuje popis situací jako například ve scéně, kdy se král napije mořské vody a poté přispěchají dva starší bratři s živou vodou: „*Nemocný král upil pár doušek a znenadání cítil, jak nemoc od něho odchází, a připadal si zdravý a silný jako zamlada. **Rovnou od královy postele zamířili starší bratři k zdrcenému nejmladšímu a vysmáli se mu.***“ (Fučíková tamtéž, s. 159) Na rozdíl od Grimmovy verze: „*A sotva se toho napil, cítil, jak nemoc od něho odchází, a připadal si zdravý a silný jako zamlada. Potom přišli oba starší princové k nejmladšímu...*“ (Tamtéž, s. 395) Další odlišnost najdeme ve scéně, kdy nejstarší princ odpovídá trpaslíkovi na otázku: „*Hej! Kam tak nakvap?*“ – „*Plivni si pod nohy, skrčku, odsekl nafoukaně princ, „nač to potřebuješ vědět?“ a ujížděl dál.*“ (Tamtéž, s. 158) Zatímco v Grimmově podání stojí: „*Kam tak spěcháš?*“ „*Ty skrčku, řekl princ zcela pyšně; po tom ti nic není;*“; *a jel dál.*“ (Tamtéž, s. 392) Nebo: „*Když vycházel ze železné brány, tlouklo dvanáct a brána se za ním prudce zabouchla, že mu vytrhla kousek paty. **Což bylo o kousek paty, z toho on si pranic nedělal, byl celý blažený, že má živou vodu, [...].***“ (Fučíková tamtéž, s. 158) Na rozdíl od originálu, jenž zní: „*Když zrovna přicházel k železné bráně, tlouklo dvanáct a brána se zavřela tak prudce, že mu ještě vytrhla kousek paty. Byl ale rád, že má živou vodu...*“ (Grimmové tamtéž, s. 393) Dalším příkladem doplnění je: „*... přijel na místo, kde zase stál a čekal pidimužík. Jakmile ho zahlédl a viděl, že si veze meč a chléb, **rozzářil se.***“ (Fučíková tamtéž, s. 158) Zatím co Grimmové uvádí: „*... jel domů a opět potkal trpaslíka. Ten když viděl meč a chléb, řekl...*“ (Grimmové tamtéž, s. 393–4) Další

příklady doplnění: „*zděšeně vyskočil, horempádem utíkal ke kašně*“, „*byla by věčná škoda*“;

4 Závěr

Bakalářská práce se věnovala srovnání různých způsobů zpracování pohádek bratří Grimmů v české literatuře. Přičemž komparace vycházela nejen z látek, ale i ze skutečnosti, že Grimmové a Erben byli příznivci tzv. mytologické teorie. V práci byl nejprve podán historický kontext, v němž jsme se zabývali počátky sběru ústní lidové slovesnosti jak Grimmů, tak i Erbenem. Následně bylo pojednáno o včleňování pohádek do obrozenecké literatury v Čechách.

V první části jsme se věnovali rozboru dvou pohádek od bratří Grimmů a Erbena, a sice **Třem zlatým vlasům Děda-Vševěda (Čertovým třem zlatým vlasům)** a **Živé vodě**, a jejich následné komparaci z několika hledisek. Na základě toho jsme zjistili, že co se týče kompozice, jsou Erbenovy pohádky zpravidla složitější, neboť obsahují více mytologické motivy. Například v pohádce „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“ se objevují mytologické motivy v podobě mladících jablek a živé vody, zatímco u Grimmů tyto motivy chybí, ačkoli byli stejně jako Erben příznivci tzv. mytologické teorie. V německé verzi se tak vyskytuje obyčejná studna a fíkovník. Další rozdíl představuje sudba, která se objevuje pouze u Erbena. Kromě toho zásadní odlišnost představuje postava, jejíž tři zlaté vlasy jsou pro hrdinu důležité. Zatímco v Grimmově podání jde o čerta, v Erbenově pohádce tuto postavu ztvárňuje Děd-Vševěd, jenž představuje Slunce, což je další odkaz na mytologickou teorii. Avšak stejně jako bratři Grimmové, také Erben popisuje prostředí velmi stroze. V Grimmově i Erbenově zpracování vystupuje do popředí narativní struktura pohádky, jak ji popsal V. J. Propp. V souladu s tím jsou oslabeny popisy prostředí i postav. V obou verzích je také dodržena časová a místní neurčitost. Na rozdíl od Grimmů ale Erben pojmenovává některé postavy. Další rozdíl najdeme z hlediska lexika. Pro Grimmů jsou typická neutrální až hanlivá slova, kdežto Erben užívá spíše deminutiv a slov, jež citově dokreslují děj. Mimoto se v Erbenově podání objevují také lidová rčení a kolokace. Všemi těmito prostředky se tak Erben snaží přiblížit lidovému způsobu vyjadřování. K tomu také přispívá přímá řeč a oslovení, která na rozdíl od Grimmů Erben často používá. Grimmův jazyk je především stručný a věcný, neboť jejich snahou bylo do původního textu zasahovat co nejméně.

Také v „Živé vodě“ užívá více mytologických motivů Erben. Kromě toho v ní sběratel na rozdíl od Grimmů poukazuje na pokušení v podobě peněz. Avšak v Grimmově „Živé vodě“ se na rozdíl od české verze objevuje vliv umělé literatury jako například útěk škůdců na moře, přičemž unikli potrestání, nebo motiv lvů, kteří hlídají zakletý zámek. Další rozdíl představují magická čísla, která Erben často ve svých pohádkách užívá.

Ve druhé části práce byl nejprve podán stručný přehled překladů pohádek bratří Grimmů do češtiny a poté byly porovnány překlady „Živé vody“ od Marie Kornelové a Jitky Fučíkové s originálním textem bratří Grimmů. Překlad M. Kornelové je z části upravený. Menší odchylky najdeme jak v kompozici, tak i u atributů a postav. Kornelová se v některých scénách často inspirovala Erbenovou verzí. Další Erbenův vliv se projevuje v pojmenování kouzelných předmětů, dle toho, čím se vyznačují. Naopak z hlediska motivace jednání postav jsou pohádky stejné. Výrazným rozdílem je především popis prostředí. Kornelová v překladu někdy detailněji vykresluje prostředí, čímž čtenář získá přesnější představu. Mimoto překladatelka mnohdy doplňuje popis dění, díky tomu je pohádka poutavější. Rozdíl najdeme také v jazykové stránce. Zatímco v Grimmově verzi se vyskytují většinou neutrální někdy hanlivá slova, Kornelová používá rozmanité lexikum. Také zde se projevuje Erbenův vliv. V překladu se objevují i přirovnání. Dále Kornelová doplňuje překlad o oslovení a přímou řeč, díky tomu je děj aktualizován. Tímto se jazyková stránka podobá Erbenově. Jak již bylo uvedeno, Kornelová často omezuje didaktizující tendence, což se projevuje i v překladu „Živé vody“, kdy je vypuštěno ponaučení o lidech, kteří si příliš věří. Zatímco překlad Kornelové je upraven, pohádka „Živá voda“ od Fučíkové je převážně věrná originálu. Z toho tedy vyplývá, že z hlediska kompozice se shoduje s německou verzí. Také postavy, jejich motivace jednání či popis prostředí jsou stejné. Menší odlišnosti najdeme v jazykové a stylistické stránce. Objevují se zde věty, pomocí nichž je více vykreslené dění tak, aby si čtenář lépe představil, co se v pohádce odehrává. Na rozdíl od Grimmovy verze se v českém překladu objevuje více přímých řečí, které tak aktualizují děj. Kromě toho Fučíková v přímé řeči často vynechává citoslovce. V překladu se také na rozdíl od Grimmovy pohádky objevují fráze, díky kterým se pohádka přibližuje lidovému

vyprávění, o které se snažil také Erben. Navzdory menším jazykovým úpravám překlad uchovává pestrost a rozmanitost původního textu.

5 Seznam použité literatury

Primární literatura

- ERBEN, K. J. *České pohádky*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1947.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Wiesbaden: Vollmer Verlag, [1960?].
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Nejkrásnější pohádky bratří Grimmů*. 1. vyd. Překlad A. Bezděková. Praha: Euromedia Group, 2011. ISBN 978-80-242-3125-9.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Nejkrásnější pohádky bratří Grimmů*. 10. vyd. Překlad D. Klementová. Praha: Egmont, 2011. ISBN 978-80-252-1986-7.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Německé pohádky*. 1. vyd. Překlad H. Helceletová. Praha: SNKLU, 1961.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Pohádky*. 2. vyd. Překlad J. Fučíková. Praha: Odeon, 1988.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Pohádky bratří Grimmů*. 2. vyd. Překlad M. Kornelová. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01097-6.
- ZAUNERT, P. *Německé lidové pohádky*. 1. vyd. Překlad Z. Štolba. Praha: Odeon, 1976.

Sekundární literatura

- AARNE, A., THOMPSON, S. *The Types of the Folktale*. 2. vyd. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1961.
- BAHR, E. *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1048-5.
- GRUND, A. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935.
- DVOŘÁK, K. *Pohádky a pověsti našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1984.
- DVOŘÁK, K. *Mezi folklórem a literaturou: Studie z české a německé folkloristiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-852-0.
- JUNGMANN, J. *Slovesnost aneb Náuka o výmluvnosti prozaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči*. 3. vyd. Praha: Národní muzeum, 1846.

- PROPP, V. J. *Morfologie pohádky a jiné studie*. 2. vyd. Jinočany: H&H, 2008. ISBN 987-80-7319-085-9.
- SCHERF, W. *Lexikon der Zaubermärchen*. Stuttgart: Kröner, 1982. ISBN 3-520-47201-5.
- MACURA, V., aj. *Slovník světových literárních děl I. A-L*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988.
- ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989.
- ŠMAHELOVÁ, H. *V síti dějin literatury národního obrození*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1902-6.
- STROMŠÍK, J. Pohádka ve století vědy. In: *Od Grimmelshausena k Dürrenmattovi. Kapitoly z německé literatury*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1994. ISBN 80-85787-68-7.
- TILLE, V. *České pohádky do roku 1848*. 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.
- VLČEK, J. *Dějiny české literatury IV*. 2. dopl. vyd. Praha: L. Mazáč, 1931.
- VODIČKA, F. *Cesty a cíle obrozenské literatury*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1958.

Internetový zdroj

DAMBORSKÁ, A. *České edice pohádek bratří Grimmů*. [počítačový soubor, online]. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2012 [cit. 3. 12. 2015].

< http://theses.cz/id/v1461w/Ceske_edice_pohadek_bratri_Grimmu_bc.pdf >.

Bakalářská diplomová práce.